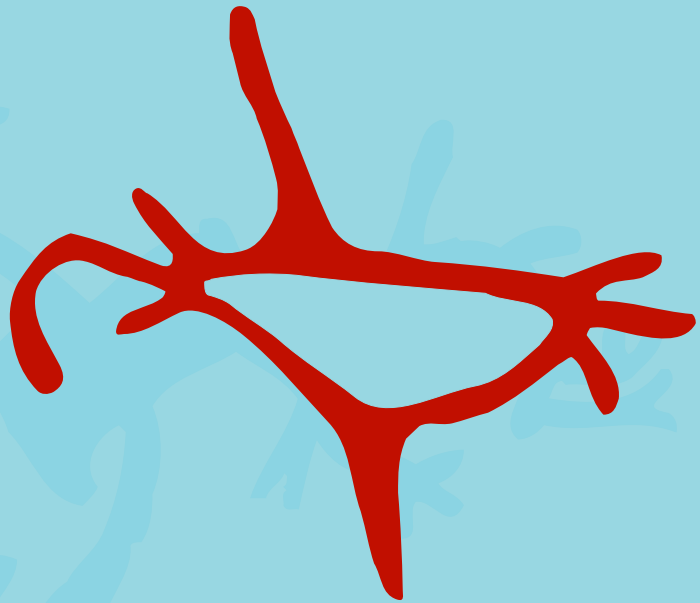

Hilkka Oksala

*Muinainen Muonio –
inventointituloksia vuodelta 1995*

METELI

Oulun yliopiston arkeologian laboratorion tutkimusraportti 17

Kansikuva: Kalliohakkaus Muonion Jerisjärven Heinäniemestä (Muonio 162).

METELI - Oulun yliopiston arkeologian laboratorion tutkimusraportti 17

Julkaisija: Oulun yliopisto, arkeologian laboratorio
PL 1000, 90014 Oulu, p. 08-5533237
Toimittaja: Janne Ikäheimo (janne.ikaheimo@oulu.fi)
Jakelu: Lataa *METELI* osoitteesta <http://arklab.oulu.fi/public/meteli.html>
Helmikuu 2000

ISSN 1238-8912

METELI - University of Oulu, Laboratory of Archaeology research report 17

Publisher: University of Oulu, Laboratory of Archaeology
Box 1000, SF-90014 Oulu, FINLAND, tel. +358-08-5533237
Editor: Janne Ikäheimo (janne.ikaheimo@oulu.fi)
Distribution: Download the latest issue of *METELI* at <http://arklab.oulu.fi/public/meteli.html>
February 2000

SISÄLLYS

Esipuhe	4
Inventointi tutkimuksena: sisällöllinen tarkoitus ja tavoite	4
Kysymyksenasettelut ja lähestymistavat	5
Tutkimushistoriaa	7
Muonion topografiaa	8
Menetelmät	8
Havaintojen kulttuurisuuden luotettavuus sekä dokumentointi-, rauhoitus-, säilytys- ja tutkimusarvo	13
Tuloksia – Muonion muinaisjäännöskannan yleispiirteet	16
Kivikausi (8000 - 2000/1000 eKr.)	16
Metallikaudet (2000/1500 eKr. - 1550 jKr.)	22
Historiallinen aika (n. 1550 -)	25
Yhteenveto – Inventoinnin merkityksiä	29
Kiitokset	30
Sammanfattning	31
Lähdeluettelo	36
Arkistot	36
Kartat	36
Lait	36
Kirjallisuus	37

ESIPUHE

Muonion arkeologisten muinaisjäännösten inventointityön taustalla on ollut tutkimuksellinen kiinnostus itäisen Tornion- ja Muonionjokilaakson esihistoriaan. Muonion ja Kolarin yhteinen kuntakohtainen inventointisuunnitelma esiteltiin kunnille ja työvoimaviranomaisille ensimmäisen kerran kesällä 1994, jolloin nämä alueet Kittilän ohella olivat jäämässä viimeisiksi arkeologisesti lähes tuntemattomiksi seuduiksi Lapissa samalla, kun muissa ympäristökunnissa (Pello, Pajala, Enontekiö) sekä Pohjoiskalotilla yleensä esihistorian tutkimus oli jatkuvasti vilkastumassa. Erityisesti Ruotsin Kolarin inventointi vuonna 1992 osoitti vastaavien muinaisjäännöstyyppien tuntemuksen puuttuvan lähes täysin Suomen alueelta, rajajokien itäpuolelta (ks. Oksala 1994: 229-239).

Inventoinnin välttämättömyyteen näillä seuduilla oli muitakin painavia syitä, kuten että muinaismuistolain (1963/295) edellyttämä muinaismuistojen rauhoitus ja suojele käytännössä voi toteutua vasta, kun muinaismuistokohteet tunnetaan. Siten jokaisen maankäyttösuunnitelman yhteydessä onkin ennakoitava rauhoitettujen muinaismuistojen mahdollisuus maankäyttöä rajoittavana seikkana. Inventoinnin perimmäisenä tarkoituksena on ollut osoittaa esihistoriallisten kohteiden tuntemuksen ja tutkimuksen mielekkäisyys myös paikallisia elinkeinoja ja kulttuurielämää vilkastuttavana tekijänä. Allekirjoittaneen lisäksi inventointi työllisti kaksi avustajaa kunnasta. Tulevaisuudessa muinaismuistoja voidaan tutkimuksen, maankäytön ja kaavoituksen suunnittelun ohella hyödyntää erityisesti luonto-, erä- ja kulttuurimatkailun ohjelmapalveluiden kehittämisessä sekä paikallisissa sivistys-, koulutus-, näyttely- ja virkistyspalveluissa.

Työn rahoitus tapahtui työllistämisvaroin sekä Muonion kunnan sivistys- ja kulttuuritoimen avustuksella. Työn toimeksiantajana oli Oulun yliopisto.

INVENTOINTI TUTKIMUKSENA: SISÄLLÖLLINEN TARKOITUS JA TAVOITE

Inventoinnin tarkoituksena on siis etsiä ja tallentaa tiedot kunnan muinaismuistokannasta, jotta saataisiin kattava yleiskatsaus alueen esihistoriaan ja arkeologiseen menneisyyteen liittyvästä aineistosta. Työ perustuu sekä arkisto-, kirjallisuus-, kartta-, haastattelu- että maastotutkimukseen, samoin empiirisen aineiston ja näytteiden keruuseen, ja ennen kaikkea kiinteiden kohteiden dokumentointiin. Työn välittömät tulokset on raportoitu julkisena luettelona (Oksala 1997), joka on nähtävänä ja säilytettävänä ainakin kunnanvirastossa, Oulun yliopiston arkeologian laboratoriossa Linnanmaalla sekä Museoviraston Arkeologian osaston arkistossa (Nervanderinkatu 13, Helsinki). Esineellinen aineisto on luetteloitu Kansallismuseon kokoelmiin (lyhenne KM/NM: Nationalmuséet).

Työn syvällisempi tarkoitusperä on saavuttaa käsitys alueen materiaalisesti säilyneen menneisyyden ominaispiirteistä aina jääkauden jälkeiseltä kiviltaudelta lähes meidän aikaamme saakka. Maastosta pyritään löytämään merkkejä menneisyyden ihmisten kulttuurisesta toiminnasta, kuten asumisesta, hautaamisesta, elinkeinoista, kulkureiteistä,

uskomuksista, taiteesta ja kaikesta muustakin fyysisestä, sosiaalisesta ja henkisestä elämästä. Tarkoituksena on muinaismuistolain rauhoitusvelvoitteiden pohjalta säilyttää ja suojella ensisijaisesti kaikkein vanhimmat, nykyisin enää hyvinkin hankalasti maaperässä havaittavat muinaisten ihmisten kulttuurisen toiminnan jäänteet mm. rajun maankäytön aiheuttamalta tuholta. Tämä seikka on usein ristiriidassa nykyajan taloudellisten arvojen kanssa, mikä merkitsee jatkuvaa henkistä valmentautumista neuvottelutilanteita ja oikeudenmukaisia maankäyttöratkaisuja varten. Muonion inventoinnissa tärkeysjärjestyksessä ensisijaisiksi määrittyivät juuri esihistorialliset kohteet, sillä rauhoitusarvon voidaan katsoa lisääntyvän kuljettaessa ajassa taaksepäin. Tämä johtuu siitä, että:

- a) kirjallinen lähdeaineisto puuttuu esihistoriallisilta jaksoilta;
- b) mitä maastuneempia tai vanhempia kulttuurijäänteet ovat, sitä enemmän aineiston tunnistaminen vaatii nimenomaan arkeologisesta ammatitaidosta lähtevää päättelyä.

Tieto meitä ympäröivään maaperään kätkeytyvästä inhimillisestä menneisyydestä on tärkeää siksi, että oppisimme ymmärtämään ja kunnioittamaan eri ihmisten ja ihmisryhmien kulttuureita ja perinteitä pitkällä aikavälillä muuttuvassa maailmassa. Siksi muinaismuistoihin liittyvä paikallinen kulttuuritieto on tutkimuksen kautta erinomaista ainesta matkailuelinkeinon ohjelmopalveluille, viime kädessä osana syvälle luotaavaa kansainvälistä kulttuurivaihtoa ja vuorovaikutusta.

KYSYMYKSENASETTELUT JA LÄHESTYMISTAVAT

Inventoinnissa keskeisimmäksi ongelmaksi muodostuu muinaismuiston tai -jäänteen käsite. Minimikriteerinä voidaan pitää muinaismuistolain määritelmää. Joskus maastossa havaittavien, ihmisten aiheuttamien rakenteiden määrät saattavat kuitenkin nousta niin mittaviksi, että työaikataloudesta johtuen on suoritettava karsintaa tietyn tyyppisten kohteiden rekisteröinnissä tietyn systemaattisin perustein.

Muinaismuistolaissa (1963: pykälät 1-2, 4) kiinteät muinaisjännökset ovat rauhoitettuja muistoja Suomen aikaisemmasta asutuksesta ja historiasta, kuten:

- a) maa- ja kivikumpuja, röykkiöitä, kivikehiä ja muita kiveyksiä ja kivilatomuksia, jotka ovat ihmisten muinoin tekemiä;
- b) pakanuuden aikaisia hautoja ja kalmistoja, myös ilman maan pintaan näkyviä merkkejä;
- c) kiviä ja kalliopintoja, joissa on muinaisilta ajoilta kirjoituksia, kuvia tai muita piirroksia tahi maalauksia, hiomauria tai muita hionnan tahi hakkuun jälkiä taikka uhrikuoppia;

- d) uhrilähteitä ja -puita, -kiviä sekä muita palvontapaikkoja ja muinaisia kärkeäpaikkoja;
- e) asumusten jäännöksiä sekä asuin- ja työpaikkoja sekä muodostumia, jotka ovat syntyneet sellaisten paikkojen käyttämisestä;
- f) *hylätyt* linnat, linnamäet, linnoitukset, linnakkeet, vallit ja vallihaudat sekä niiden jäännökset, kirkkojen, kappeliin, luostarien ja muiden huomattavien rakennusten *rauniot* sekä muinaiset hautapaikat, jotka eivät ole seurakunnan hoidossa olevalla hautausmaalla;
- g) kivet, ristit ja patsaat, jotka muinoin on pystytetty jonkun henkilön tai tapahtuman muistoksi tai uskomuksellisessa tarkoituksessa, samoin muut sellaiset muistomerkit;
- h) muinaisten huomattavien kulkuteiden, tienviittojen ja siltojen sekä vartiotulien ja muiden sellaisten laitteiden jäännökset;
- i) kiinteät luonnonesineet, joihin liittyy vanhoja tapoja, tarinoita tai huomattavia historiallisia muistoja.

Kentällä inventoija voi törmätä muinaismuiston määrittämisongelmiin myös haastateltavien informanttien muinaisuutta koskevien käsitysten kautta: arkeologin oletettiin Muoniossa tutkivan ensisijaisesti 1500-luvun lopulla alkanutta talonpoikaiskulttuurin menneisyyttä, sillä ennen sitä ei Muoniossa arveltu olevan juuri mitään tutkimisen arvoista - lukuunottamatta joitakin "vähäisiä" lappalaisten jäänteitä (ks. Oksala 1996: 161). Siten muinaisjäännöksiä Muoniossa ymmärrettiin pitkälti mm. vanhat rakennukset Keimionniemen Kalakentän (Muonio 52)¹ esimerkin mukaisesti. Ongelmaksi muodostui se, missä määrin rakennus tai rakennusta vastaava kohde on muinaismuisto? Näin päädyttiin ratkaisuun, että muinaismuistoinventointi ei koske rakennuksia, sillä vanhat rakennukset liittyvät niitä varten erikseen säädetyn rakennussuojelulain (1985) sekä rakennushistorian - ei ensisijaisesti arkeologian - piiriin. Kaikissa tapauksissa tässä periaatteessa ei pysytty, ja uuteenkin aineistoon pääsi joitakin lähinnä rakennussuojelun puolelle liittyviä kohteita, kuten Kalkinmukan tukkiränni eli 'Suezin kanava' vuodelta 1946 (Muonio 177).

Lainsäädännössä kiinteiden muinaismuistojen muinaisuudelle ei ole asetettu ikärajoja. Siksi määritimme muinaismuistokohteen seuraavin kenttäkriteerein: Muinaismuiston tulee olla luonteeltaan *arkeologinen*, ja kohteiden karsintatilanne tulee aloittaa nuorimmasta päästä. Kohteen arkeologisuuden tuli täyttää seuraavat ehdot:

- a) Kiinteän löydöksen tulee olla ainakin osittain maaton ja/tai raunioitunut.
- b) Löytökohteen käyttötraditio on päättynyt niin, että kohdetta ei enää voida suoraan palauttaa, korjata tai entisöidä alkuperäiskäyttöön.

---

¹ Artikkelin viitteet Muonio 1-220 viittaavat inventointiraportin (Oksala 1997) kohdeluetteloon.

Myös *irtaimet muinaisesineet* kuuluvat inventoinnin piiriin. Lain mukaan (Muinaismuistolaki 1963: 2 luku) ne ovat rahoja, aseita, työkaluja, koristeita, astioita, kulkuvälineitä tai muita sellaisia esineitä tai esineiden osia, joiden omistajaa ei tiedetä ja jotka voidaan olettaa vähintään sata vuotta vanhoiksi. Tällainen esine voi löytyä suosta tai syvemmältä maasta tahi kiinteästä muinaisjäännöksestä, esim. asuinpaikasta tai kalmistosta. Inventoinnin yhteydessä usein monien irtainten esineiden tai niiden katkelmien muodostamat keskittymät määrittyvät kiinteiksi muinaisjäännöksiksi, useimmiten asuinpaikoiksi tai kalmistoiksi materiaalin luonteesta riippuen. Yksittäiset muinaisesinelöydöt muodostavat ns. irto- tai hajalöytöpaikkoja. Toisaalta tietyn tyyppiset yhtenäiset esinerykelmät voivat myös muodostaa ns. kätkölöytöjä, joihin esineiden voidaan arvella asetun yhdellä kertaa (ns. suljettu löytö). Näin siis irtaimen muinaisesineeseen sisältyvä *muinaisuuden* käsitelmä määrittää myös kiinteän muinaisjäännöksen muinaisuutta niin, että kohteen käyttäjiä, rakentajia ja taustayhteisöä ei pystytä nimeämään varmasti perimätiedosta tai historiallisesta aineistosta, tai että kyseistä yhteisömuotoa ei enää ole olemassa. Periaatteessa myös sadaksi vuodeksi asetettu ja oletettu vähimmäisikä voisi koskea myös kiinteää muinaismuistoa, joskin tätä nuoremmatkin rakenteet maastossa voivat jo olla luonteeltaan arkeologisia.

TUTKIMUSHISTORIAA

Vanhimmat tiedot Muonion esihistoriasta esiintyvät kansakoulunopettaja *Lauri W. Pääkkösen* kertomuksessa muinais- ja kansatieteelliseltä keräysmatkalta Tornion- ja Muonionlaaksoon v. 1901. Nykyisen Muonion alueelta matka tuotti ainakin kolme kiviesineiden löytöpaikkaa, joista runsaslöytöisin oli kirkolla sijaitseva "Kestikievarin vainio-maa". Ilmeisesti metallia olleiden puukon ja tikarin löytöpaikka puolestaan merkittiin Kangosjärveltä. Esineelliset löydöt Pääkkönen toimitti Oulun museoon. Kolmen haudan tai "Lapin pakopirttien" muodostama kohde oli kiinteä muinaismuisto Myllypalossa n. 1.5 km kirkolta (Muonio 1?).

Kansallismuseon kokoelmiin ensimmäinen löytö Muoniosta kirjattiin v. 1904 (KM 4435). Kyseessä oli kivinen tasatalta Muonion - Enontekiön tietyömaalta. Esineistön kertymisessä Kansallismuseoon oli pitkiä taukoja, jopa 20 vuottakin, kuten vuosina 1919-30, 1940-60 ja 1963-78. Ensimmäisen varsinaisen arkeologisen tarkastusmatkan Muonioon suoritti *Nils Cleve* lokakuussa 1947 yllä esitellylle Kestikievarin vainiolle (Muonio 20) mainiten olevansa "melkein vakuutettu" paikan kivikautisesta asutuksesta. Vuonna 1956 *Oula Näkkäljärvi* kartoitti Sonkajoen pyyntikuoppajärjestelmän (Muonio 51), ja *Aarni Erä-Esko* inventoi kunnasta kaikkiaan 25 kohdetta kesinä 1961-62. Keimiönien kalakentän (Muonio 52) otti *Markku Torvinen* muinaismuistorekisteriin vuosien 1978 ja 1983 tarkastuskäyntien pohjalta (ks. Kotivuori - Torvinen 1993: 99). Ylläalueen inventoinnin yhteydessä v. 1988 *Hannu Kotivuori* tarkasti kohteita Äkäsjärven eteläosista ja Äkäsjoen yläuomalta, ja seuraavana kesänä *Aki Arponen* inventoi kunnasta

yhteensä 10 kohdetta Särkijärven, Toras-Siepin sekä Utkujärven alueilta (Muonio 38-46, 49). Samalla kenttäkaudella Muonion ensimmäiset kaivaukset toteutti *Esa Hintikainen* tutkimusryhmineen Särkijärven Tervakurun tuurakätkön löytöpaikalla (Muonio 22), joka osoittautui suhteellisen harvalöytöiseksi kvartsiakohteeksi. Näin inventoinnin alkaessa keväällä 1995 Muonion rekisteröityjen muinaismuistojen kokonaismäärä oli 52 kpl (ks. kartta 1).

MUONION TOPOGRAFIAA

Muonio on pohjoisen havumetsä- ja tunturivyöhykkeen vaihtumisaluetta, jolle ovat tyypillisiä moreeni- ja hiekkaselänteiden havupuumetsät ja mäntykankaat sekä sekametsissä kasvavat tunturikoivut. Ominaisia ovat pyöreät tunturit ja korkeat vaarat, joiden väleissä olevia avaria laaksoja halkovat lukuisat joet, järvet ja aapajängät. Useimmat vedet laskevat länteen Muonionjoen väylään, joka etelämpänä Kolarissa yhtyy Perämereen laskevaan Tornionjokeen.

Kallioperä muodostuu graniiteista, jotka lävistävät massoina pitäjän itä- ja eteläosien liuskeita. Nämä liuskeet ovat pääosaksi kvartsiitteja, jotka muodostavat enimmäkseen kohoumat.

Muonion korkein paikka on kirkolta linnuntietä 18 km itään sijaitseva Keimiötunturi (n. 640 m) Länsi-Lapin suurimman järven, Jerisjärven pohjoisrannalla, ja alin kohta Muonionjoen pinta vaihdellen 155-248.5 m mpy. Suurimmat järvialueet (mm. Kangos-, Äkä-, Särki-, Jeris-, Liepimä-, Köngäsen-, Mielmukka-, Utku- ja Kätkäjärvet) sijoittuvat kunnan keski- ja pohjoisosiin.

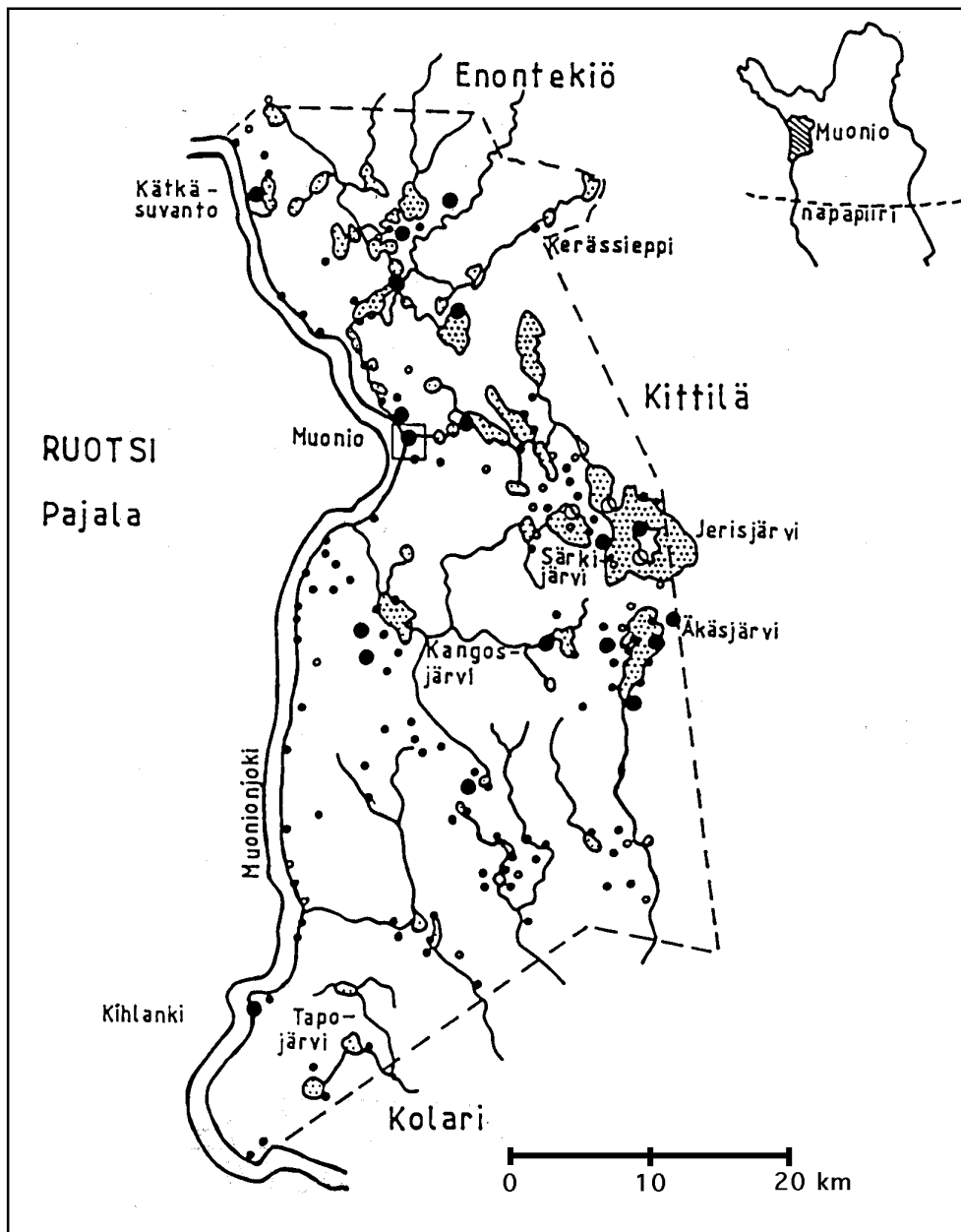
Esihistoriallisten asutusjäänteiden havaitsemisen kannalta strategisia harjumuodostumia on levinnyt jokseenkin tasaisesti yli pitäjän. Silmään pistävimpiä ovat Utku- ja Köngäsenjärvien (Kajangin), Harjujärvien, Pahtosen - Saarikoskenvaaran ja Miasjärven ympäristöt hiekkakerrostumiseen. Etelässä harjut esiintyvät muutamina selväpiirteinä jaksoina, jotka paikoin laajenevat kankaiksi. Myös pohjoisessa Kätkäsuvannon seudulla on jokivarrella tapahtunut huomattavaa hienojen maalajien kerrostumista (Äyräpää 1931: 238-241; vrt. Saarnisto 1991; Pallas - Olos 1993; Ylläs - Levi 1993; Maaperäkartta 1964; Kivilajikartta 1977).

MENETELMÄT

Maastotyöhön valmistauduttiin määrittämällä todennäköisimpiä löytökohteita aiemman arkeologisen tutkimustradition pohjalta. Tämä toteutettiin luokittelemalla ja merkitsemällä kartoille aiemmin kunnasta tavatut löytökohteet Museoviraston arkistotiedoista. Toiseksi tutustuttiin paikkakunnan menneisyyttä käsittelevään kirjallisuuteen, josta poimittiin arkeologisesti merkittäviä tietoja. Lisäksi tutkittiin muuta koko Pohjoiskalotin

muinaismuistoja ja materiaalisia kulttuuriperinteitä käsittelevää kirjallisuutta alueelle tyyppillisten muinaismuistojen ennakoimiseksi. Neljäs lähestymistapa oli informanttien haastattelu, jolla kerättiin elävää muisti- ja perinnetietoa paikkakunnan maastokohteisiin liittyvistä vanhoista tarinoista ja tiedoista. Haastattelujen kautta pyrittiin myös keräämään mahdollisia paikkakuntalaisten tekemiä muinaisesinelöytöjä yhteystietoineen.

Kartta 1. Muonion muinaislöytökohteet. Rengas: ennen vuotta 1995 tunnettu kohde. Musta pallo: kesällä 1995 rekisteröity kohde. Isot ympyrät: useita kohteita lähekkäin.

Karta 1. Fornlämningarna i Muonio. Ring: en lokal känd före år 1995. Svart boll: en lokal registrerad 1995. Stora figurer: flera lokaler i grupp.

Seuraava vaihe oli perus- tai topografikarttojen sekä kallio- ja maaperäkarttojen analysointi. Reittisuunnitelmat pohjautuivat kartoilla näkyviin topografisiin piirteisiin, jotka suhteutettiin kohteiden löytymisen maastollisiin todennäköisyysarvioihin sekä yllä mainitun aineiston pohjalta suoritettuun ennakointiin. Käytännössä kartta-analyysi alkoi paikannimien tarkastelulla, sillä alkuperältään ne voivat olla hyvinkin vanhoja (Vahtola 1990: 8-12; 1991: 186-; vrt. Wahlberg 1963), ja ne voivat kertoa paikan aiemmasta käytöstä ja merkityksestä: eläinten nimet voivat viitata pyyntipaikkoihin, saamelaisperäiset nimet vanhaan lappalaiskulttuuriin jne. Muoniosta tällaisia esimerkkejä tarjoavat mm. Saijanvaaran seitakivi, saivopaikat tarinoineen, tai asuinpaikkoihin viittaavat 'kenttä' -nimet. Sen jälkeen kartalta arvioitiin ainakin vanhimman esihistoriallisen, ts. kivikautisen toiminnan kannalta topografisesti edullisimmat löytöalueet pinnanmuodostuksen sekä nyky- että muinaisvesistöjen suhteen. Tällaista ennakoivaa asuinpaikka-analyysia täydennettiin määrittämällä varsinkin vesistöjen solmukohdissa ja jänkien reunoilla sijaitsevia hietikoita ja moreeneja maaperäkartalta oletettuina muinaisrantoina. Kallioperäkartta tarkistettiin vielä mahdollisten kivityökalujen raaka-ainelähteiden ja louhosten sekä kallioitaiteelle sopivien paljastumien löytymiseksi.

Maastotyöskentely eteni seuraavin periaattein. Reitti oli valittu topografiseen ja historialliseen traditiotietoon pohjautuvan suunnitelman mukaan. Ensimmäisenä tehtävänä maastossa oli kohteen tunnistaminen a) ihmisen tekemäksi ja b) luokitus tiettyyn muinaismuistokategoriaan, joita oli harjoitteluvaiheessa käyty läpi. Työntekijöillä oli mukanaan maastokansiot muinaismuistokuvauksia sisältävine opasmonisteineen. Kohteen tunnistus eteni seuraavaan tapaan:

- 1) Luonnonympäristössä havaittu poikkeama oli todennettava kulttuurijäänteeksi maastossa esiintyneiden arkeologisten ja rakenteellisten tunnusmerkkien, esim. vallien, kiveysten, kuoppien, maa-, kivi- tai luuaineksen palaneisuuden, hiilen ja esineellisten (yleisimmin kvartsi-iskosten) esiintymien sekä kaikkien näiden muodostamien yhdistelmien pohjalta. Maaperään liittyviä havaintoja pyrittiin tekemään aiemmista maaleikkauksista kaivauslastojen avulla, sillä varsinaiseen koekuopitukseen aika ei riittänyt. Lisäksi periaatteena oli toteuttaa mahdollisimman paljon muinaismuistoja säästävää dokumentointia.

- 2) Ikä on harvoin täsmällisesti määritettävissä kohteesta pelkästään inventoinnin ja ulkonäön perusteella. Siksi kohteiden iäkiä pyrittiin arvioimaan karkeasti joko kivikautisiksi, esihistoriallisiksi yleensä, saamelaisaikaisiksi tai historiallisiksi kohteiden rakenteiden tai esinelöytöjen typologisten ominaisuuksien perusteella, tai kairaamalla rakenteesta kevyellä kenttäkairalla maannäytteitä.

Kairanäytteen osoittaman maaperän värien kerrostuneisuuteen pohjautuvan havumetsäpodsolin maannosanalyysin perusteella voitiin karkeasti todeta rakenteen todennäköinen esihistoriallisuus, mikäli päällimmäisenä esiintyi normaali metsäpodsoliprofiili: karike, humus, huuhtoutumiskerros, oranssinruskea rikastumiskerros sekä alinna vaaleankellerävä pohjahiekka. Vallirakenteet voitiin todeta muinoin kaivetuiksi päällekkäisten kaksoispodsolihavaintojen perusteella (ks. Korteniemi 1992: 44-48, 129-131; 1995: 10-14; Manner - Tervo 1988: 41). Kairauksen osoittama maan sekoittuneisuus tulkittiin tapausittain lähimenneisyyden tuotteeksi, mikä saattoi johtaa kohteen muinaismuistotuksen hylkäämiseen, ellei olosuhteista voitu päätellä todennäköisen alkuperältään esihistoriallisen kohteen osittaista tuhoutuneisuutta. Suomalaiset hinnaltaan edulliset maatalous- ja puutarhakäyttöön tarkoitetut kevytmetallikairat osoittautuivat muuten soveltuviksi myös arkeologisen inventoinnin apuvälineiksi metsämaastoonkin, mutta vain 30 cm:n mittainen kouru oli liian lyhyt kattavien näytepalkkien esiinnostamiseksi. Lisäksi kairan käyttöikä rajoittui yhteen kenttäkauteen metalliseoksen pehmeiden johdosta. Kohteiden kulttuurisuudesta ja iästä pyrittiin tekemään päätelmiä myös rakenteiden maatuoneisuuden ja kasvillisuuspeitteen pohjalta: mitä iäkkäämpi rakenne podsolimaannoksen perusteella, sitä vähemmän sen pintakasvillisuus näytti poikkeavan ympäristöstään, kun taas nuoremmassa kohteissa usein erottui poikkeavaa kasvillisuutta: esim. Muonio 68 Pakajoki: ruohokasveja ja mesimarjaa; Muonio 107 Kukaslompolonvaara II:n karjakenttä: kultapiiskua; tervahautakohteissa esiintyi usein nuorta tiheää havupuustoa ja koivu-/pajuvesaikkoa. Vanhimmissa kohteissa myös rakenteiden pyörityneisyys ja sulautuminen maisemaan osoitti sortumisprosessin päättyneen lepokulmiinsa.

Myös jäkäliden perusteella yritettiin arvioida kivirakennelmien mahdollista ikää, mutta kohteiden muinaisjäänösluonne voitiin korkeintaan eliminoida jäkälättömyyden tai nuorten kirkasväristen (punaisten) jäkäliden pohjalta. Myös iäkkäämpien harmaajäkäliden nojalla tehdyt päätelmät itse rakenteen iästä ovat epäluotettavia, kun ei tiedetä varmasti, onko rakennelmaan käytetty jo ennestään jäkälöityneitä kiviä, vai ovatko mahdolliset ihmisen kasaamat kivet todella jäkälöityneet satojen vuosien paikallaanolon tuloksena. Poikkeuksen muodostanevat selvästi ihmisen pintakäsittämät kivet, kuten esineet tai veistetyt rakennuskivet, tai käsittelemättömät liesikivet, joiden pintojen voidaan havaita palaneen. Tällöin kivien pintojen harmaajäkälät voivat viitata kulttuurisen rakenteen pitkäaikaiseen paikallaanoloon ilmakehän vaikutuspiirissä (vrt. esim. Broadbent 1990).

3) Kohteen dokumentointi suoritettiin mittaamalla askelin ja kompassisuuntien avulla jäänteiden näkyvät ominaispiirteet. Nämä kuvailtiin kirjallisesti muistiinpanoihin Museoviraston inventointikaavakkeesta muotoiltujen periaatteiden mukaisesti (ks. Oksala 1997: liite i). Sen jälkeen muinaisjäänös paikannettiin suhteessa maastomerkkeihin ja maaston muotoihin sekä moderneihin rakennettuihin kiintopisteisiin nähden, ja merkittiin topografi- tai peruskarttakopioihin. Apuna suunnistuksessa käytettiin ulkoilukarttoja (1:50 000) sekä maantiekarttaa GT 16 (1:200 000).

Kustakin kiinteästä muinaisjäännöskohteesta pyrittiin tallentamaan seuraavat vähimmäistiedot: Kiinteän rakenteen havaittujen ulkoreunojen pituus x leveys x syvyys/korkeus, (horisontaalinen) muoto, pituusakselin kompassisuunta, kiveysten rakenteet (reunakehät, sisäkiveykset, kylmämuuraus jne.), kivien keskimääräiset koot, palaneisuus, havaittavat värierot mittoineen, sisärakenteiden mitat (pit. x lev. x syv./kork.) ja muodot, useita eri rakenteita sisältävän alueen havaittujen tai arvioitujen ulkorajojen mitat ja suunta, rakenteiden keskinäiset etäisyydet ja suunnat toisiinsa nähden. Mittoja voitiin ilmaista aina sentin tarkkuuteen saakka. Muinaisjäännöksen pintakasvilajit dokumentoitiin, samoin niiden tiheyksistä ja ikäsuhteista, kuten puunrunkojen paksuuksista esitettiin arviot ja mitat. Kohde kiinnitettiin mittauksin ympäristönsä topografisiin tunnusmerkkeihin, kuten vesistöihin, maamerkkeihin ja kasvillisuustyyppiin (kangas tai sekametsä, jänkä, niitty, koivikko tms.). Myös maaperän raekoko (kallioisuus, kivisyys, moreeni, hietikko) mainittiin. Hyväksytyt muinaisjäännöskohteet merkittiin lopuksi juoksevin numeroin, joiden keskinäiset sijaintisuhteet määräytyivät löytöhavaintojen esiintymisalojen luonnollisten rajojen, kuten topografisen maisemakokonaisuuden tai kuulo-/näköetäisyyksien mukaan. Kohteittaisiin yleiskarttapiirroksiin ei jäänyt aikaa, sen sijaan kustakin muinaisjäännösalueesta tuotettiin 'karttakuva' kirjallisesti yllä esiteltyin periaattein.

Esineelliset löydöt koottiin pelkästään pintapoimintana ja tallennettiin pusseihin löytötietoineen luettelointia varten. Kvartsin lisäksi jonkin verran tallennettiin luuta, samoin näytteitä palaneista kivistä ja keittokivistä, milloin se kontekstin kulttuurisuuden arvioimiseksi katsottiin välttämättömäksi.

Kohteita valokuvattiin dioille. Tavoitteena oli tallentaa kukin muinaisjäännöstyyppi edustavimmillaan erityisesti opetus- ja näyttelytarkoituksia sekä tutkimusta varten.

Inventointi suoritettiin kahdenkymmenen topografikartan ja kahden peruskartan kattamalla alueella otosluonteisesti edellä selvitetyn löytymistodennäköisyyden pohjalta. Aikataloudesta johtuen tavoitteena oli tarkastaa keskimäärin yhden kartan tärkeimmät osa-alueet viikossa, edeten kunnan eteläosasta kohti pohjoista sekä lännestä itään. Näin maastotyö toteutettiin vajaan neljän kuukauden pituisena jaksona kahden hengen työvoimapanoksella kerrallaan. Kenttämuistiinpanoihin laadittiin vielä luettelo sellaisista inventoinnin kannalta topografisesti kiinnostavista alueista, joilla ei ehditty käydä. Edelleen työn aikana tehtiin luetteloa kirjallisuudessa mainituista historiallisista maasto-kohteista kuntalaisten esittämien muistitietojen lisäksi. Muistitietoluettelo löytyy liitteenä inventointikertomuksen lopusta (Oksala 1997: liite ii).

Inventointiaineiston keruussa on toteutettu ns. laadullisen metodologian lähestymistapaa (Harding 1987; Davies - Esseveld 1989; Wylie 1992; Alasuutari 1994). Tällä tarkoitetaan sitä, että:

- a) tutkija pyrkii tiedostamaan tutkimuskohdetta koskevien tulkintojen väistämättömän subjektiivisuuden ilmaisemalla kriittisesti mahdolliset virhelähteet.

- b) pyritään tarkkailemaan, 'kuuntelemaan' ja aistimaan tutkittavaa kontekstia ei pelkästään perinteisen empiirisellä, vaan sen lisäksi henkisel-
lä tasolla kriittisen tiedostavassa analogisessa suhteessa ennestään tunnet-
tuihin kulttuuriin vertailukonteksteihin nähden;
- c) suunnataan tutkimusta kohti tutkittavien - esihistoriallisten ihmisten -
materiaalisen arkipäivän maailmalleen antamien *merkitysten* arviointia,
ts. pyritään saamaan käsitys tutkittavan ihmisryhmän maailmankuvasta
ja elintavoista paikallistasolla.

Laadullisiin menetelmiin liittyy myös ympärivuotinen oleskelu mahdollisimman lähellä tutkimuskontekstia samalla tiedostaen, että tutkittava esihistoriallinen ympäristö on voi-
nut poiketa huomattavasti nykyisestä. Tämä empiiristä maailmaa koskevan tulkitsemi-
sen suhteellisuuden esiintuominen on lopulta yksi tapa määrittää tutkimuksen objektii-
visuutta (vrt. Oksala 1995: 4-5).

HAVAINTOJEN KULTTUURISUUDEN LUOTETTAVUUS SEKÄ DOKUMEN- TOINTI-, RAUHOITUS-, SÄILYTYS- JA TUTKIMUSARVO

Keskeiseksi ongelmaksi kentällä muotoutuu se, millaiset havainnot maastossa todella ker-
tovat muinaisen ihmisen toiminnasta, ja kuinka ns. kulttuuriset anomaliat eli poikkeat-
mat erottuvat luonnonilmiöistä. Joskus tällainen raja on hyvinkin epäselvä. Tässä inven-
tointitutkimuksessa yleissääntönä pidettiin sitä, että useantyyppisten kulttuuriseen toi-
mintaan viittaavien piirteiden muodostamat keskittymät ja ryppäät todennäköisimmin
voivat kertoa ihmisen toiminnasta ao. paikalla. Tällöin on huomioitava kohteen topo-
grafinen sijainti sekä muiden havaintojen luonne: ts. vähäisetkin ihmisen toimintaan viit-
taavien havaintojen ja poikkeamien lajit ja lukumäärät, muodot ja rajautuminen, sekä
niiden asettuminen toisaalta aiempaa tutkimustraditiota sekä paikallisperinnettä, ja toi-
saalta luonnonympäristöä vasten. Kulttuuriseksi arveltavia tekijöitä tulisi maastopaikassa
tai artefaktina pidettävässä kappaleessa olla vähintään kaksi, mieluummin kolme. Päätte-
lyn tulee olla määritystilanteessa jatkuvasti lähdekriittistä: luonnonvoimien aiheuttamien
ilmiöiden mahdollisuutta on aina punnittava - tai sitten päättelyn avulla eliminoitava
tapauskohtaisesti. Arviointi on toisaalta tarvittaessa voitava myös jättää vasta myöhem-
män ja tarkemman tutkimuksen ratkaistavaksi, kun kohteen luonteen tulkitsemiseksi on
tutkimuksen kautta saatu lisäaineistoa. Tällaiseen epävarmuustekijöiden mahdollisuu-
den huomioimiseen perustuu myös muinaismuistojen kuntoa ja alustavaa informaatioar-
voa kuvaava luokitus I-III (ks. Kotivuori - Torvinen 1993: 10).

Totaalista varmuutta ei siis voida aina saavuttaa pelkästään inventointitutkimuk-
sen kautta, vaan inventoinnin tarkoituksena on etsiä *todisteiden* ohella *myös viitteitä* esi-
historiallisen ihmisen toiminnasta kriittisesti harkituin perustein valituissa käyntikoh-
teissa. Arkeologian tehtävä tieteenä on tutkia ja testata erilaisten kysymysten, oletusten,

hypoteesien ja teorioiden suhdetta menneisyyden empiirisesti, mutta vain fragmentteina säilyneeseen todellisuuteen, joka ilmenee kiinteissä ja irtaimissa muinaismuistoissa. Arkeologian avulla ei voida sanella inhimillistä menneisyyttä koskevia totuuksia, mutta eri todellisuuksien toteutumisvaihtoehtoja voidaan tutkimuksen edetessä asettaa paremmuusjärjestyksiin johdonmukaisesti perusteltujen todennäköisyyksien pohjalta. Koska inventointityyppisen tutkimuksen yhteiskunnallisena tavoitteena on menneisyyden ihmiselämää koskevien, muinaismuistoihin tallentuneiden tietojen suojeleminen ja säilyttäminen rauhoittamalla jo maanalaisetkin rakenteet (pykälät 2/2 ja 14), siksi myös epävarma ja viitteellinen aineisto muodostuu olennaisen tärkeäksi muinaismuistoalueiden olemassaolon ennakoimiseksi.

Keskeinen ongelma on, että tallennetun aineskappaleen maastoyhteys voi joidenkin tekijöiden kautta viitata esim. esihistorialliseen luonnonkivien hyödyntämiseen sellaisinaan, mutta tällaista aineistoa ei näytteenäkään kelpuuteta museokokoelmiin, jos kappaleen pinnassa olevat, ihmisen aiheuttamiksi tulkittavat merkit ovat heikkoja. Kyse on arkeologisen aineiston tulkinnallisuudesta, kun yksittäinen kappale itsessään ei toimi todisteena, vaan pelkästään viitteenä tai esimerkkinä menneisyyden ihmisen toimista. Ongelma tulee esiin silloinkin, kun arkeologi pyrkii viitteellisestä aineistosta tyypillisimpien, kvartsi-iskosten, avulla "todistamaan" rakennusalan ammattilaisille rakennuspaineen alaisen löytökohteen rauhoitusarvoa, kun tiedetään, että kvartsin luontainen tai kulttuurisesti sekundaarinen lohkeilu voi tuottaa täsmälleen samanlaista jälkeä, jollaista kuvitellaan/tiedetään syntyneen tietyissä yhteyksissä esihistoriallisen ihmisen tuottamana (ks. kuva 1). Tilanne voi johtaa arkeologian uskottavuusongelmaan tieteenä suhteessa tiedeyhteisön ulkopuoliseen yhteiskuntaan. Tästä syystä arkeologeilla onkin laaja ja pitkälti laiminlyöty tehtäväkenttä arkeologisen päättelyn periaatteista tiedottamisesta etenkin muiden maankäyttöalojen suuntaan. On siis muistettava, että arkeologisen aineiston luonteeseen olennaisesti kuuluu fragmentaarisuus ja viitteellisyys. Tieteen luonteeseen kuuluu aina sekin vaihtoehto, että viitteellinen aineisto myöhemmänkään tutkimuksen myötä ei välttämättä johda varmoihin osoituksiin tietyn paikan esihistoriallisesta kulttuurista. Sekä oikeat että virheelliset tulkinnat tulee kuitenkin aina perustella johdonmukaisesti, varsinkin, jos virheelliseksi osoitetun tulkinnan seurauksena aiotaan päätyä aineiston tuhoamiseen.

Tulkintaerimielisyyksiä onkinn herännyt siitä, mikä oikeastaan on muinaisesine ja mikä ei ole sellainen, sekä siitä, millaista kulttuurista aineistoa säilytetään Kansallismuseon kokoelmissa. Muonion aineisto on koottu yllä esiteltyjen kriteereiden mukaan, joista ensimmäinen on määritetty muinaismuistolaissa. Siinä esitettyä käsitettä on edelleen täsmennetty suoritetun tutkimuksen tarpeita vastaavaksi: muinaisesine voi olla myös sellainen kappale eli artefakti, jossa suorien todisteiden sijasta esiintyy viitteitä esihistoriallisen ihmisen toiminnasta. Artefakti voi olla sellainenkin kulttuurisesta kontekstista poimittu kappale, josta ihmisen itsensä aiheuttamat jäljet peräti puuttuvat, mutta jonka voidaan yhteytensä, muotonsa tai materiaalinsa perusteella päätellä olleen esihistorialliselle ihmiselle merkityksellinen. Esim. juuri liesikivi luonnonkappaleena on samalla artefakti

Kuva 1. Ovatko nämä muinaisesineitä? Arkeologi tulkitsee kappaleet kvartsityökalusarjaksi kivikaudentyypisistä löytöympäristöstä asumusjäänteineen Kätkäjärven rannalta (Muonio 215; KM 29530).

Bild 1. Är dessa fornföremål? En arkeolog tolkar dessa stycken nog som kvartsverktyg från en stenålders fyndsammanhang med andra bobplatsanläggningar från stranden av sjön Kätkäjärvi (Muonio 215; NM 29530).

ja muinaisesine, jolla on ollut merkitystä esihistoriallisen ihmisen arkipäivässä. Tällaista aineistoa Muoniosta on koottu jossain määrin, ja esiin nousee yksi esimerkki seurakunnan leirikeskuksesta (Muonio 64) tallennetuista kahdesta erittäin karkeasta kvartsin kappaleesta, jotka muistuttavat työkaluja, vaikka ne voivat yhtä hyvin olla peräisin kerrostumasta, johon muinainen ihminen ei ole koskenut. Kappaleiden tallennuksen perusteena oli niiden konteksti, löytöyhteys, jossa oli muutama esihistoriallista ihmistoimintaa tukeva piirre: aiempi kuvaus hukkaan joutuneesta kivikirveslöydöstä, koski-/kalastuspaikka, leiriytymiseen soveltuva rantakumpare, sekä mainitut kaksi esineitä muistuttavaa karkeaa kvartsia, joiden raaka-aine ja muoto ovat olleet tuttuja esihistoriallisille pyytäjille. Ei myöskään ollut syytä olettaa, etteikö paikka kivikaudella olisi ollut leiriytymiskelpoinen topografisilta ominaisuuksiltaan. Selvitykset löytöyhteyksien kulttuurisista perusteista löytyvät tapauskohtaisesti tutkimusraportista. On siis tulkintakysymys, missä määrin ja millä perusteilla museokokoelmiin ei hyväksytä alustavasti myös viitteellistä ja muinaismuistojen olemassaoloa ennakoivaa tai esim. vain satunnaisesta, lyhytkestoisesta tapahtumasta kertovaa näytteenomaista aineistoa. Yleensä museokokoelmiin hyväksyttäneen pelkästään yksiselitteistä aineistoa, johon kuuluva artefakti itsessään on empiirinen todiste esihistoriallisen ihmisen toiminnasta. Tämä periaate ei tosin toteudu esim. kvartsiskosten kohdalla. Kokoelmien epä johdonmukaisesti rajatut kartuttamisperiaatteet valittavasti kaventavat uusien tutkimusongelmien ja aineistoryhmien myöhemmän tutki-

misen mahdollisuutta. Ajantasaiset, tieteellisesti perustellut kirjalliset, mutta tutkimuskohtaisesti joustavat luettelointisuositukset puuttuvat näiltä yli 100 vuoden ajan kerätyiltä julkisilta kokoelmilta, vaikka Kansallismuseon yhteiskunnallinen perustehtävä on esihistoriallisen aineiston säilyttäminen mm. tutkimusta varten. Kokoelmien keruu- ja hoitoperiaatteet kaipaavat avointa tieteenkriittistä keskustelua.

Erityisesti kivikauden aineistoa maastossa inventoivan tutkijan on jatkuvasti arvioitava sitä, missä määrin luonnonvoimien ja eroosion muokkaamalta näyttävä kivenkappale voisi olla myös kulttuurinen artefakti. Kyse on tutkijan perustelemista valinnoista, joiden mukaan määritetään sitä, millaisia merkkejä luonnossa voidaan ennakoivasti epäillä esihistoriallisten ihmisten aiheuttamiksi. Tässä tapauksessa ennakointi on perustunut edellä esitettyihin metodologisiin valintoihin. Siten kaikki luonnonympäristössä ja modernissa kulttuuriympäristössä havaitut viitteetkin esihistoriallisista kulttuurikerrostumista ovat tärkeitä, kun tavoitteena on löytää ja tutkia esihistoriallisia kulttuureita, ihmisiä ja heidän toimintatapojaan, joiden ilmentymät nykymaisemassa ja -maaperässä voivat vaihdella lukemattomin eri tavoin. Siksi inventoijan tulee pyrkiä tunnistamaan paikallisten esihistorioiden ominais- ja erityispiirteitä suhteessa laajempiin yhteyksiin. Pelkkä oppikirjojen esittämien jäykkien mallien ja tyyppiesineistöjen tuijottaminen ei johda uusiin ja luoviin näkemyksiin paikallisten menneisyyksien ominaispiirteistä. Siksi inventoijan on havainnoitava myös tutkimustraditiolle epätavanomaisia aineistoja ja niiden heijastumista erilaisissa luonnonprosesseissa, joita maaperässä on tuhansien vuosien aikana tapahtunut. Tärkeimpiä näistä ovat erilaiset eroosiot sekä fossiloituminen, jotka ovat voineet voimakkaastikin vaikuttaa artefakteihin sekä häivyttämällä että muuntamalla muinaisten ihmisten aiheuttamia jälkiä mineraalipinnoilla. Kulttuuristen merkkien säilymisolosuhteet ovat voineet huomattavasti vaihdella eri mikroympäristöissä eri aikoina, eikä tällaisia prosesseja arkeologiassa vielä tunneta ollenkaan riittävästi.

TULOKSIA – MUONION MUINAISJÄÄNNÖSKANNAN YLEISPIIRTEET

Vuoden 1995 inventoinnin yhteydessä muinaismuistokohteita kirjattiin lisää 168 kpl (kartta 1). Traditio- ja muistitietoaineistoon luuteloitiin lisäksi n. 107 kohdetta, joissa ei ehditty käydä (Oksala 1997: liite ii). Perus- ja topografikarttaotteille merkittiin myös kaikki tavatut yksittäiset tervahaudat (yhteensä 81 havaintoa) sekä ilmeisesti historiallisen ajan hirsikehyksiset rakennusten (tupien tai kotien) pohjat (54 kpl) symbolimerkein.

KIVIKAUSI (8000 - 2000/1000 eKr.)

Ennen vuoden 1995 inventointia Muoniosta tunnettiin 25 kivikautista löytöpaikkaa. Jonkinlaisina asuin-, leiri- tai oleskelupaikkoina voidaan näistä pitää 15 kohdetta, loput muodostuivat yksittäisistä irtolöydöistä. Tämä aineisto käsittää kiviesineitä, kuten talttoja, kirveitä, tuuria, veitsiä tai kvartsiteriä ja -iskoksia.

Varhaisimmat ihmiset ovat voineet saapua Muonioon pian jääkauden jälkeen, ehkä jo 8000-6000 eKr., jolloin maaperä muotoutui asumiskelpoiseksi. Teoriassa varhaisimmat asuttajat ovat voineet seurata jo mannerjään reunaa nopeasti laskevan Muonion jäärjärven (ks. Manner - Tervo 1988: 84-87; Saarnisto 1991: 24; 1981) itäosiin, ainakin 40 m nykyisen Jerisjärven pintaa ylempänä sijaitseville muinaisrannoille yli 297.6 m:n korkeuteen meren pinnan yläpuolella (mpy). Kivikaudentyyppejä löytöjä Muoniossa tehtiin korkeusväliltä 160 - 300 m mpy. Tällaisia 300 m:n tuntumassa sijaitsevia kohteita rekisteröitiin vain kaksi: pieni liedenpohja Nivunkijärven kaakkoisrannalta (Muonio 132) sekä pyynti- tai purnukuoppa saman järven lounaispuolelta (Muonio 135). Pelkkä löytökorkeus ei kuitenkaan missään tapauksessa vielä ajoita näitä jäärjärven ajalle. Topografia Muoniossa asettui nykyiselleen hyvin nopeasti jäätikön sulamisen jälkeen. On tosin mahdollista, että Itämeren Ancylyl-järven koilliskolkka aivan alkuvaiheessaan n. 8000 eKr. (ks. Hyvärinen 1997: 21-22; Nunez 1997: 97) olisi voinut ulottua vielä Muonionkin lounaisosaan, jonne Muonionjoen suu kuroutui sitten vuoden 7500 eKr. tienoissa (vrt. Okkonen - Petäjä-Ronkainen 1996: 2). Tähän Ancylyl-rannan hyödynnykseen mahdollisesti kytkeytyneitä löytöpaikkoja saattaisivat näin olla Aarean, Siekkijoen suun sekä Vanha-Kihlangin kivikaudentyyppeistä havainnot kohteissa Muonio 53, 54 ja 60, kun Äkäsjokisuulla ylimmäksi Ancylyl-korkeudeksi on ilmoitettu 168 m mpy (Saarnisto 1991: 28). Löydöt ovat luonteeltaan kiinteitä asumusten pohjia eli ns. asuinvallipainanteita.

Muonion perustopografia lienee maankohoamisen johdosta varsin nopeasti alkanut muistuttaa nykyistä maisemaa tarjoten pian tukevaa maapohjaa asutukselle. Erona nykyisen ja kivikautisen maiseman välillä lienevät jänkien kohdalla tuolloin virranneet muinaisvesistöt, muuttuneet uomat sekä ilmastovaihteluista johtuneet kasvillisuuserot (vrt. Hyvärinen 1997; Hicks & Hyvärinen 1997). Keskeinen jääkaudenjälkeiseen aikaan liittyvä kysymys on, mistä ensimmäiset ihmiset saapuivat? Koska sulava mannerjäätikkö peräytyi karkeasti ottaen täältä kohti lounasta (vrt. Hyvärinen 1997), niin useimmat muut ihmisten saapumisilmansuunnat ovat mahdollisia. Tässä vaiheessa ihmisasutusta on ajoitettu ainakin jo Pohjois-Norjan rannikolta sekä kaakosta Ääniseltä ja Laatokalta, kuin myös Etelä-Suomesta (ks. Nunez 1997: 96) aina Kainuuseen saakka n. vuoteen 8000 eKr. (cal.)² mennessä. Vanhimmat asuinpaikka-ajoitukset Lapissa tunnetaan Inarista n. 7800-luvulta eKr. (cal.) sekä Enontekiöltä n. 7400-luvulta eKr. (cal.) (Schulz 1996: 31). Ihmiset ovat voineet seuralla kohti Ancylyl-järveä laskevia vesireittejä, joista merkittävin jo tuolloin oli tietenkin vielä eteläpäästään muotoutuva Muonionjoki. Idästä siihen laski jo Jerisjoki, länsiluoteesta Merasjoki ja kaakosta esim. pienemmät Kangos- ja Pakajoet. Mikäli ensimmäiset muoniolaiset ennättivät hyödyntää Ancylyl-järveä, siellä yksi tärkeimpiä pyyn-

---

² Lyhenne cal. tarkoittaa radiohiiliajoituksen kalibrointia eli suhteuttamista kalenterivuosiin. Apuna menetelmässä käytetään puulustoajoitusta eli dendrokronologiaa (ks. esim. Bowman 1990: 43-49). Kalibroituja ajoituksia (Okkonen - Petäjä-Ronkainen 1996: 2; Nunez 1997: 93 ff.; Schulz 1996) käytetään tässä vain jäätikön peräytymisen ja rantakorkeuksien ajoitusten yhteydessä; aiemmassa tutkimuskirjallisuudessa esiintyviä typologiaa ja esineellisiä ajoituksia ei vielä voi samassa mielessä käyttää täsmällisesti kalibroituina.

tihoukuttimia lienee ollut hylje kalojen ja sisämaariistan rinnalla (ks. Ukkonen 1997: 52).

Aikakauden väestön arvellaan yleensä olleen suhteellisen liikkuvia pyytäjä-keräilijöitä, jotka hyödynsivät saaliinsa nahka-, puu- ja luutuotteiksi kivityökalujen, kuten kaavinten, uurrinten, porien, naskaleiden, leikkuuterien ja nuolenkärkien avulla. Joskus kiviraaka-aineen ohella löytöpaikoilla on säilynyt hyödynnettyjen eläinten luuainesta liesien palojäänteissä, kun muu orgaaninen aines on tuhoutunut (ks. Kotivuori 1988). Muonion tähän mennessä vähäistä luuainesta ei kuitenkaan ole vielä analysoitu.

Kohteiden ajoittaminen kivikautiseksi onnistuu tässä vaiheessa vain topografisten sijaintien, esineellisten eli typologisten ja vähäisessä määrin kulttuurista kerrostuneisuutta eli stratigrafiaa koskevien havaintojen pohjalta (vrt. edellä).

Radiohiiliajoitusnäytteitä Muoniosta ei koottu, mutta myöhemmin sellaisilla on mahdollisuus tarjota tarkempia ajoitusmahdollisuuksia. Löytöjen typologisten piirteiden perusteella puolestaan Muonion vanhin asutus näyttäisi sijainneen Jerisjärvellä, josta tunnetaan mesoliittiseen kivikauteen ajoittuvia käyräselkäisiä kourutaltoja sekä ns. alkeellinen kirves Jerissaaresta. Myös Muonion kirkon ja Kangosjärven seudut lienee asutettu jo tällöin ns. alkeellisten talttalöytöjenkin perusteella (Huurre 1983: 87, 120; KM 20474/kohde 30). Tyypit liittyvät eteläsuomalaiseen Suomusjärven kulttuuripiiriin.

Kuva 2. Pohjalainen kirves Utkujärveltä (Muonio 46), epätavallisen mustaa ainesta. Löytäjä Paavo Hietala.

Bild 2. Nordbottnisk yxa från Utkujärvi (Muonio 46), ovanligt svart material. Funnen av Paavo Hietala.

Nuoremalla kivikaudella (alk. n. 4500/4200 eKr.; ks. mm. Huurre 1983: 24; Koivunen 1991: 115-; Olsen 1994: 49, 52; Sohlström 1992: 35) Muonio on kytketty ns. *länsipohjalaiseen kulttuurialueeseen* (Huurre 1983: 177; Kostet 1982), jota ruotsalaisittain kutsutaan myös *peräpohjalaiseksi* kivikaudeksi (Moberg 1955; Baudou 1992: 62-65, 6971). Kulttuurin tunnusmerkkinä on vihreäkiviin (Manner - Tervo 1988: 51; Ratia - Gehör 1986: 229) kuuluvan *sädekiviliuskeen* käyttö suurikokoisissa taltoissa, kirveissä (ks. kuva 2) ja ennen kaikkea tuurissa eli Rovaniemen hakuissa. Niiden raaka-aineet ja tietty iskentäteknikka otettiin käyttöön varsin pian sen jälkeen, kun varhaisimmat mesoliittiset Suomusjärven tyyppin kiviesineiden käyttäjät näyttäisivät ensin asettuneen paikakunnalle. Muoniosta suurin löytöryhmä ovat kirveet, joita ennen kesää 1995 oli laskettu ainakin seitsemän, ja inventointi tuotti niitä kaksi lisää. Peräpohjalaisille työkaluille on ominaista usein niiden löytyminen rykelminä eli kätköinä (vrt. Koivunen 1991: 111; Kostet 1982: 7). Tällainen kolmen pohjalaisen kirveen löytö paljastui Särkijärven Tervakurusta (Muonio 22) vuonna 1961. Kohteen koekaivaus suoritettiin vuonna 1989 tuottaen paikalta 22 kvartsi-iskosta ja yhden esineen katkelman (Hintikainen 1989). Tuuria Muoniosta oli ennen inventointia rekisteröity vain neljä, ja inventointi tuotti tietoa kolmesta muusta tuuralöydöstä, joista kaksi jäi löytäjiensä haltuun (Muonio 157 ja 182). Yksi luovutettiin Kansallismuseon kokoelmiin Jerissaaresta (Muonio 23). Suomessa tähän peräpohjalaiseen kulttuuripiiriin on yhdistetty myös myöhäisemmän skandinaavisen liuskekulttuurin vaikutus n. vuodesta 3400 eKr. alkaen (ei cal.) (Huurre 1983: 101, 177-181). Tästä kertovat Kölin punaliuskeesta valmistetut esineet, kuten Liikavainion Pajan (Muonio 19) väkäsellinen keihäänkärki (KM 12436) sekä käyrä liuskeveitsi Muonionjoen Pakamukasta (Muonio 14; KM 6064:1; ks. Koivunen 1991: 117; Huurre 1983: 181, 184; Kotivuori - Torvinen 1993: 106 [A]).

Uusia kivikaudentyyppejä kohteita inventointi tuotti n. 75 kpl, joten kokonaismäärä nousee sataan muodostaen n. 45 % koko rekisteröidystä aineistosta. Osassa näistä kohteista esiintyi tyypiltään myöhempääkin aineistoa, mikä viittaa joidenkin kohteiden hyvin pitkään käyttöökään ehkä aina jääkauden lopulta nykyaikaan saakka, kuten Keimiöniemen kalakenttä (Muonio 52). Kivikauden muinaisjäännöstyypit Muoniossa näyttävät luokittuvan seuraavasti:

- a) kvartsi-iskoskohteet;
- b) muotoiltujen kiviesineiden löytöpaikat (vrt. Broadbent 1979; Huurre 1983: 68-72; Knutsson 1988: 44; Holm 1991: 29);
- c) asuinvallipainanteet (Klang 1988; 1989: 157; Loeffler - Westfal 1985; Lundberg 1985; Koivunen 1991: 118-119; 1997: 49-52; Lundholm 1991: 54-58; Kotivuori 1993; Algotsson 1994; Halinen et al. 1996; Räihälä 1997);
- d) liedensijat (vrt. Moisanen 1992);
- e) asuinpaikkakuopat (Klang 1989: 155; Lundholm 1991: 55; Karman 1993: 382-383);

- f) palaneiden kivien keskittymät;
- g) louhintapaikat (mm. Broadbent 1979: 99-118; Knutsson 1988: 94-95; Holm 1991: 23-25, 28-);
- h) osa pyyntikuoppalöydöistä (Korteniemi 1990; 1991; 1992; 1995; Halinen 1995);
- i) yksi hautapaikka? (Muonio 182) (vrt. Huurre 1983: 227-229; Engblom 1992: 50-57).

Tyypit voivat muodostaa myös yhdistelmiä sekä ryhmiä.

Ruotsin Merasjärven alueen (ks. Algotsson 1994) sekä alemman Tornionlaakson havaintojen pohjalta (Klang 1988; Sturk 1992; Karman 1993) ennakoitavissa ollut uusi kivi-kaudentyyppinen löytöryhmä Muoniossa ovat asuinvallipainanteet (ruots. *boplatsvallar*), joita rekisteröitiin kaikkiaan 30 paikasta (kuva 3). Puolet näistä esiintyy yksittäin ja loput yleensä 2-4 painanteen ryhminä, mutta suurimmassa ryhmässä Äkäsjärven itäranan Sappisalmessa (Muonio 122) oli kahdeksan pyöreänsoikeata vallipainannetta. Näin Äkäsjärven seutu muidenkin havaintojen perusteella näyttää inventoinnin johdosta kehkeytyneen aiemmin tunnettujen kirkonkylän sekä Jeris- ja Särkijärvien rinnalle kivikautiseksi asutuskeskittymäksi. Muita vastaavia tihentymiä paljastui myös Kätkäsuvannon ja Kajangin hiekkapohjaisilta kankailta. Luonteeltaan Muonion painanteet näyttäisivät hie-

Kuva 3. Maisemaan fossiloitunut vallien ympäröimä kivikaudentyyppinen asuinpainanne Kihlangista (MUONIO 60).

Bild 3. En till landskapet fossilerad boplatsvall från stenåldern i Kihlanki (MUONIO 60).

Kuva 4. Tyypillinen kvartsiasuin ympäristö/kalapaikka kivi kaudelta järven ja joen yhtymäkohdassa (Muonio 90).

Bild 4. En typisk kvartsboplats/fiskeställe från stenåldern i sammanslutning av en å och sjö (Muonio 90).

man poikkeavan esim. Pajalan kirkonkylän lähialueiden havainnoista, joissa painanteet vaikuttavat laajemmilta ja muodoiltaan joskus suorakaidemaisilta esiintyen myös suurempina ryhminä (vrt. Karman 1993: 383-388). Eroavuuden taustalla saattaa olla mm. ympäristötekijät kivi kauden sisämaan ja Litorinameren muinaisrannikon vaikutuksen välillä. Asuinvallipainanteiden lisätutkimukset ovat tulevaisuudessa välttämättömiä koko Tornion/Muonionlaakson kivi kauden asutuksen tarkemman ajoittamisen sekä yhteisöllisen luonteen selvittämiseksi (vrt. Halinen et al. 1996). Muutkin muinaisjäännytyypit kaipaavat omia erillistutkimuksia lähikartoituksesta alkaen.

Suurin osa Muoniosta tallennetusta esineellisestä aineistosta on kvartsia. Iskos- ja työkalulöytöjä tallennettiin yhteensä 45 kohteesta. Joissakin kivi kauden kivikatkelmissa on vain viitteenomaisia merkkejä ihmisen käytön aiheuttamista jäljistä. Tällaisia kappaleita tallennettiin niiden kulttuuristen löytöyhteyksien vuoksi ja viitteellisten kulutus- ja työvälineiden tarkempia tutkimuksia varten. Maininnan arvoisia perinteisiä esinelöytöjä tuottaneita kohteita ovat Jerissaaren Muonio 15 huolellisesti viimeistelyine sädekiviliuske-esineineen, Jerisjärven Särkilahden (Muonio 157) kvartsilöytökokoelma tuurankatkelmineen sekä runsaat 'avolöytöpaikat', kuten Särkiselän Särkijärven kohde Muonio 90 (Kuva 4) ja kattava kvartsityökalusarja Kätkäjärveltä (Muonio 215; Kuva 1).

Muonion kivi kauden löytöaineistoa luonnehtii luulöytöjen vähäisyys sekä keramiikan ja kalliotaiteen puuttuminen. Samoin Muonionjoen länsipuolelta tunnettuja keittokuoppia ei löytynyt Muoniosta.

METALLIKAUDET (2000/1500 eKr. - 1550 jKr.)

Siirtymistä kivilta varhaismetallikauteen Pohjoiskalotilla luonnehtivat tietyt muutokset materiaalisessa kulttuurissa. Uutuuksia saapui ensisijaisesti idästä ja ne koostuivat asbestikeramiikasta, jota Länsi-Lapissa tunnetaan ainakin Ylitorniolta ja Enontekiöltä, tasakantaisista kvartsi-, kvartsiitti- tai piinuolenkärjistä sekä pronssinvalutaidosta. Myöhemminkin sekä metsä- että tunturiseutujen toimeentulomuotona tunnettu peuranpyynti tehostunee tänä aikana, jota voidaan pitää merkittävänä saamelaisuuden muotoutumisen kannalta (ks. mm. Korteniemi 1990: 208-; 1991; 1992; 1995; Carpelan 1994: 33-37, 41-42; vrt. 1996: 14; 1998: 12; Halinen 1995: 100; Baudou 1992: 95-; Olsen 1994: 101-139; Huurre 1986; vrt. myös Hakala 1997: 71-72).

Näin Muonionkin saamelaisperäisiksi tunnistettavien löytöjen voidaan arvella ainakin osin kytkeytyvän jo metallikausiin, joiden katsotaan Pohjois-Ruotsissa ja -Norjassa alkavan 2000-1800 eKr. (Baudou 1992: 95-; Olsen 1994: 101-; Schanche 1994: 92-93), ja Pohjois-Suomessa 1900-1600 eKr. (ks. Huurre 1983: 7; 1986: 51-; vrt. Kotivuori - Torvinen 1993: 8; Carpelan 1998: 12). Varhaismetallikauden saamelaisperäiseen traditioon on yhdistetty Liepimäjärveltä suolöytönä talletettu ns. botninen suksi (Muonio 220). Sellaisten käyttö on ajoitettu aina pronssikaudelta (alk. n. 1500 eKr.) keskiajalle saakka (Huurre 1983: 295). Aikaisintaan pronssikauden lopulle (n. 500 eKr.) ajoittunee myös Kangosjärveltä (Muonio 67) tehty suolöytö, puinen reen jalas (ks. Itkonen 1947: 50-52; Kostet 1982: 23-24; Huurre 1983: 295; Koivunen 1991: 134), jollaisia tunnetaan myös Ruotsista. Tässä yhteydessä voidaan mainita myös kolmas suolöytö (Muonio 79), kaksi toisiinsa limittyvää, taidokkaasti veistettyä osaa pienestä puurasiasta. Ajoitus on epävarma, mutta lahjoituksena saadut kaksi katkelmaa ovat löytyneet Lompolo- tai Pahtakurunvuomasta kirkonkylän itäpuolelta.

Esihistoriallisia metalliesineitä Muoniosta oli ennestään rekisteröity neljästä irtolöytökohteesta, ja ne ajoittuvat vasta viikinki- ja ristiretkiajoille (800-1300 j.Kr.). Esineet ovat kirveitä sekä puukko ja nuoli. Löytöpaikat sijaitsevat Kajangissa (Muonio 24), Särkijärvellä (Muonio 25) ja Jerissaareissa (Muonio 23), kukin jo varhaisemman esihistoriallisen asutuksen läheisyydessä. Löytöjen tyylilliset yhteydet viittaavat pohjoiseen Skandinaviaan (ks. Huurre 1983: 374, 376, 378, 380, 500; Koivunen 1991: 133). Samoin Kangosjärveltä rekisteröitiin jo Pääkkösen (1901) talteenottamien puukon ja tikarin löytöpaikka (Muonio 70).

Metallikausien kiinteinä muinaisjäännöstyypeinä Muoniossa voidaan pitää lähinnä

- a) pyyntikuoppajärjestelmiä – 28 kohdetta (vrt. Korteniemi 1990; 1991; 1992; 1995; Halinen 1994; 1995);
- b) seitoja – n. 13 kohdetta (Paulaharju 1932: 45-49; Itkonen II 1984/48: 316-321; Krohn 1894: 74-76; Holmberg 1987: 31-40);
- c) saivoja – 8 kohdetta (Paulaharju 1962/22: 168-177);
- d) kotaliedensijoja – 15 kohdetta; Kuva 5.(Itkonen I 1984/48:174-252; Moisanen 1992; Manker 1968: 179-);

- e) kodansijoja – 3 kohdetta; ks. kuva 5 (Itkonen I 1984: 174-216; Carpelan 1976; Olsen 1994: 109-124; Manker 1968: 181-);
- f) hautapaikkoja – 5 kohdetta (vrt. Paulaharju 1962/22: 213-219; Leppäaho 1937: 134-144; Itkonen II 1984/48: 350-359);
- g) kenttäasuinpaikkoja – 14 kohdetta (Carpelan 1967; Itkonen I 1984: 197-);
- h) purnuja – 2 kohdetta (Itkonen I 1984: 216-217; Appelgren 1881: 132);
- i) kivilatomuksia – 3 kohdetta (vrt. Oksala 1990; Schanche 1992: 15-26; Moisanen 1992; Itkonen I 1984: 199-; Simonsen 1979; Hamari 1996).

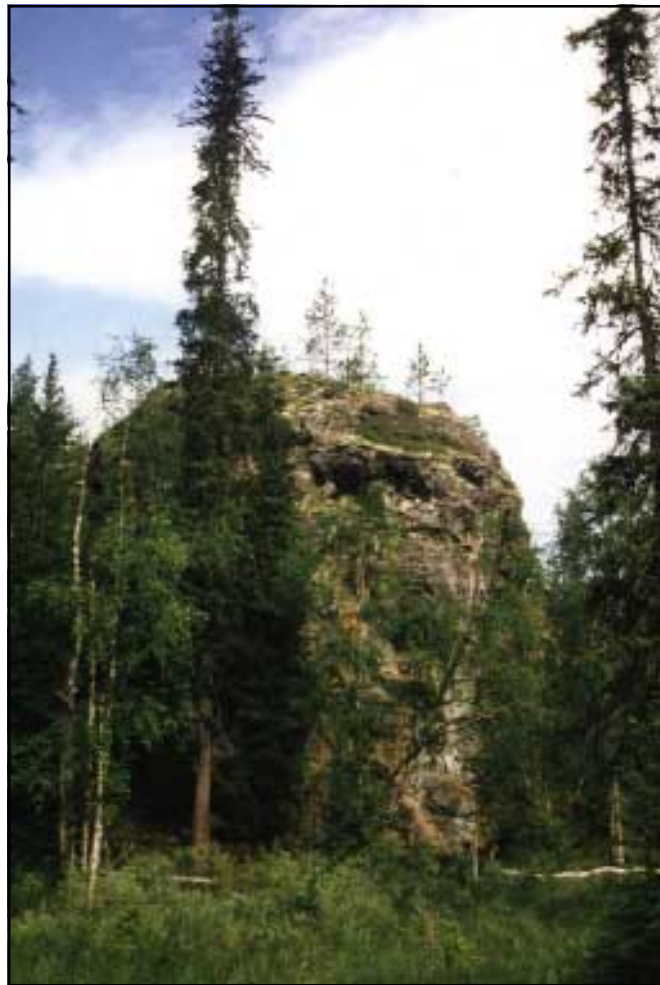
Kuva 5. Maatunut liedensija, keskellä näytekaira, jonka näkyvä korkeus on n. 25 cm (Muonio 74).

Bild 5. En välbejordad härd med provsond i mitten (synlig höjd ca. 25 cm; Muonio 74).

Ennen tätä inventointia Muoniosta tunnettiin pyyntikuopparyhmiä vain kahdesta kohteesta, nimittäin Kätkäsuvannon Sonkajoelta (Muonio 51) sekä Särkijärven Siepinkurusta (Muonio 43). Inventointi tuotti 26 uutta pyyntikuoppakohdetta, jotka kaikki muodostavat huomattavasti suppeampia 1-12 kuopan ryhmiä verrattuna aiemmin löytyneisiin kohteisiin. Laajimmat kuopastot näyttäisivät sijaitsevan kunnan pohjoisosissa lähinnä tunturipeuratokkien aluetta, kun taas yksittäiset ja pienet kuopparyhmät näyttävät sijoittuvan etelämmäksi metsäseudulle. Osa kuopista sijaitsee muiden asuinjäänteiden yhteydessä. Muonion naapurialueilta, kuten Enontekiöltä, intensiivisin peurojen kuoppapyyntivaihe on ajoitettu epineoliittiseksi eli varhaismetallikautiseksi (Halinen 1995: 99-101), ja Tengeliön vesistöstä osittain samalle aikavälille 1000 eKr. - 1000 jKr. (Korte-

niemi 1992: 123-125, 129-130). Seidat, saivovedet (ks. kuva 6), kotaliedensijat, kodansijat sekä ilmeiset purnut liittyvät varsin selkeästi alueen muinaislappalaiseen eli -saamelaiseen traditioon (vrt. Paulaharju 1932; Itkonen I 1984: 216-217; II: 316-321). Ennen vuoden 1995 inventointia Muoniosta oli rekisteröity 11 seita- tai palvoskiven paikkaa (vrt. Paulaharju 1932: 45-49). Harvinaisuutena inventointi näyttää tuottaneen ainakin kaksi suhteellisen varmalta vaikuttavaa puuseita- tai palvospuupaikkaa. Tiurajärven kohde (Muonio 92) muistuttaa muinaissaamelaiden pyyntiseitojen palvontatraditioista kertovaa 'kalapatsasta' uhrikoloineen (vrt. Itkonen II 1984: 317; Leppäaho 1935: 40) ja Kemiläiseltä (Muonio 158) löytynyt irralleen sahattu, kuusisärmäiseksi veistetty kelo-pölkky viittaisi esi- ja varhaiskristillisistä saamelaishautauksista tunnettujen muistopölkkyjen käyttöön vainajan leposijan pääpuolella (Leppäaho 1937:138-143; Paulaharju 1962: 212, 217; vrt. Itkonen II 1984: 354355), kun samalta paikalta tunnetaan myös perimätietoa hautauksesta. Vahvaa lappalaistraditiota näyttäisi Muoniossa kytkeytyvän myös tietoihin ikivanhoista kenttäsuinpaikoista. Näissä esiintyy usein myös kivikaudentyypistä löydöstöä, kuten kvartsesineitä ja -iskoksia, esim. Utkujärvellä (Muonio 205) tai Naapanginkoskella Muonionjoen rannalla (Muonio 63). Useimmat tällaiset kohteet sijaitsevat veden äärellä tasaisella mäntykankaalla tai hiekkaharjanteella. Poronhoitorakennelmat sen sijaan lienevät suhteellisen nuoria ja peräisin historialliselta ajalta, sillä useissa ovat puurakenteet säilyneet (vrt. Paulaharju 1923: 60-; vrt. Appelgren 1881: 48-49). Muonion rekisteröidyistä muinaismuistokohteista n. 40 % on kytkettävissä ainakin osittain muinaissaamelaiseen traditioon, joskin osa jäänteistä tarkemmin ajoittamattominakin liittyvät melko väljästi kivikauden ja historiallisen vaiheen välille.

Joka tapauksessa uudisasutuksen jälkeenkin Muoniossa tiedetään olleen melkoisesti porolappalaisia: Itkonen (II 1984: 117) ilmoittaa täältä rekisteröidyn vuonna 1750 30 lappalaista, oletettavasti perheineen, jotka omistivat peräti 6000 poroa. Paulaharju

Kuva 6. Äkässaivon seitapahta (Muonio 34).

Bild 6. Sejtan vid Äkässaivo (Muonio 34).

(1962: 70-89) on edelleen kuvannut saman vuosisadan lopulta lähtien tapahtunutta kunnan alueelle metsäsaamelaisiksi asettuneiden sukujen talonpoikaistumista ja suomalaistumista päättyvän vuosisatamme alkuun mennessä (ks. myös Oksala 1996: 161). Muonion saamelaista muinaisuutta koskevia peruskysymyksiä ovat:

- 1) Keitä Muonion lappalaiset olivat ennen uudisasutusta?
- 2) Kuinka he olivat organisoituneet yhteisöihinsä?
- 3) Kuinka heidän asutuskuvionsa rinnastuu muualta naapurialueilta tunnettuihin lapinkyläjärjestelmiin?

Ilmeisesti heillä on ollut (esi-)historialliset yhteydet myöhemmin Ruotsin Muonion lapinkylän asukkaina tunnettuihin raitiometsäsaamelaisiin (Manker 1968: 158-159), samoin todennäköisesti itään Kittilään ja pohjoiseen Enontekiön tunturisaamelaisiin (ks. Vahtola 1991: 265; Paulaharju 1962: 60-), samoin etelään lähinnä Kolarista, Pellosta ja Ylitorniolta muistiinmerkittyihin saamelaisiin (vrt. Korteniemi 1987: 56, 64-66; Itkonen 1984 I: 95)?

- 4) Kuinka Muonion saamelaismuistot oikeastaan ajoittuvat?

Osa nykyisin tunnetuista kohteista lienee vanhempia kuin Paulaharjun kirjaamat viimeiset metsälappalaiset suurelta osin tunturisaamelaisine juurineen. Hehän eivät enää olleet peuranpyytäjiä, vaan pitkälti poronhoitajia. Osa kohteista on peräisin vasta uudisasutuksen ajalta, erityisesti säilyneet puiset poronhoitorakennelmat. Mikä on ollut esimerkiksi raitioporonhoidon osuus Muonion alueella (vrt. Manker 1968: 200-; Aronsson 1991)? Miksi metsäsaamelaisten talonpoikaistuminen (ks. Paulaharju 1962/22: 60-) tapahtui niin paljon nopeammin Suomen Länsi-Lapissa verrattuna Muonionjoen länsipuolisiin seutuihin Ruotsissa (vrt. Manker 1934)?

HISTORIALLINEN AIKA (n. 1550-)

Muinaissaamelainen esihistoria ja metallikausi voitaneen arkeologian tutkimusperinnettä noudattaen katsoa Muoniossakin päättyväksi ensimmäisten historiallisten lähteiden ilmaantumiseen aluksi kertoen Tornion, Ylitornion ja Pellon talonpoikien kalajärvistä 1550-luvulla (Kivinen 1982: 9; Lundholm 1991: 283; Sippola - Rauhala 1992), jolloin jo kunnan suurimmat järvet oli vallattu tällaiseen kausikalastukseen. Lapin ja Lannan välisellä rajalla koskeva asiakirja vuodelta 1584 mainitsee talonpoikiasutuksen pohjoisrajana Sonkamuotkan (Vahtola 1991c: 258). Näihin aikoihin, eli mahdollisesti 1500-luvun jälkipuolelta voisi ajoittua Itkosen (I 1948/84: 110, 114) tieto Muonion "Kilpamellassa" (nyk. Kilpimella) käydystä saamelaisten ja suomalaisten välisestä taistelusta ilmeisen uudisasutuspaineen johdosta (vrt. Oksala 1996: 161). Kunnan ensimmäisinä asuttajina pidetään kuitenkin armassaarelaisia Olli -nimisiä lapinvoutteja ja pirkkalaisia, jotka vaikuttivat voimistuneen keskusvallan edustajina aikavälillä 1550-1600 (Vahtola 1991b: 253;

vrt. Kivinen 1982: 10). Olli Ollinpoika Tulkin asuinpaikkana 1600-luvun alussa olisi ollut kirkonkylässä Ollinmäkenä tunnettu nykyisen ala-asteen alue. Kuitenkin ensimmäiset tiedot pysyvistä talonpoikaistaloista ovat vasta 1640-luvulta, jolloin kunnan nykyisellä alueella olisi Vahtolan (1991b: 229) mukaan ollut vasta kaksi taloa.

Ajan materiaalisia piirteitä luonnehtivat pyyntitalonpoikaiskulttuurin jäänteet. Inventoinnin periaatteena oli rekisteröidä eli numeroida aikakauden kohteista ainoastaan sellaiset havainnot, jotka esiintyvät usean rakenteen muodostamina komplekseina. Muut yksittäiset maastohavainnot merkittiin pelkästään kartoille, sillä runsaudessaan tämän nuorimman jakson jäänteet helposti jättivät varjoonsa arkeologian ensisijaisen tutkimuskohteen, esihistorian. Tilanne kuvastaa näiden nuorimpien jäänteiden säilyneisyyttä ja havaittavuutta maisemassa suhteessa vanhempiin jäänteisiin, ja ilmeisesti myös talonpoikaiskulttuurin entistä näkyvämpää maankäytön intensiivisyyttä. Seuraavassa luettelossa olen hahmotellut historiallisen ajan jäänteiden karkeaa kronologista järjestystä:

Mahdollisesti vanhimmantyyppistä rakennuskantaa edustavat *nelinurkkaisten kiuastupien pohjat*, joista usein on säilynyt pari sammaloitunutta, lahonnutta hirsikertaa sekä kylmämuurattu kiuasmainen liesi tai uuni nurkassa. Nämä saattavat edustaa osin varhaisimpia talonpoikaikalastajien kausiasumuksia, kalakotia eli 'kömmänöitä'. Esi-merkkeinä ovat Valkeajoella sijaitseva kompleksi Muonio 77 tai Jerisjärven Särkilahdessa sijaitseva Muonio 157 muuten jo kivikautteen ulottuvassa miljöössä, tai Paulaharjun valokuva Torassiepin etelärannan kalakodasta vuodelta 1932 (ks. Vahtola 1991a: 189). Ilmeisesti kuitenkin kaikkein vanhimman lajin savutuvassa tulisija oli keskellä lattiaa, ku-

Kuva 7. Vaadinten lypsykaarten jäänne Löyttyjärvellä (Muonio 98).

Bild 7. En lämning av vajornas mjölkningsgärda vid sjön Löyttyjärvi (Muonio 98).

ten saksalaisten polttamassa, 1660-luvulle ajoittuneessa Lahen pirtissä Kätkäsuvannossa (Aidantausta 1997: 12).

Historialliselta ajalta lienevät varmasti useimmat puiset käytöstä jääneet, vanha-kantaiset poronhoitorakennelmien jäänteet, kuten vaadinten *lypsy- ja porokaarteet*, joiden useimmiten kuulee kytkeytyvän paikkakunnan viimeisiin lappalaisiin (esim. kohteet Muonio 96 ja 98 Löyttyjärvellä; ks. kuva 7.).

Usein *tervahautojen* yhteyteen liittyvät myös *multa-* ja *turvekotien* pohjat, jollaisia löytyy esim. Äkäskeron reitiltä (Muonio 116), Pakajoelta (Muonio 68) tai Siekkijoen suusta (Muonio 53). Vieno Aidantaustalta saadun tiedon mukaan (ks. Oksala 1997: liite ii: 8) Muonion pääasiallinen tervanpolttokausi alkoi vasta 1800-luvulla, joskin Paulaharju (esim. 1923: 132) mainitsee tervanpolton Tornionjoella olleen yksi pääelinkeinoista jo 1600-luvulla. Kuitenkin uudempi historiankirjoitus (mm. Teeriniemi 1993: 94) väittää tervanpolton Tornionlaaksossa olleen varsin merkityksetöntä, vaikka tuotannon sanotaankin vilkastuneen 1700-luvun puolivälistä alkaen. Historioitsijoiden käyttämät asiakirjat eivät antane tilanteesta oikeaa kuvaa, sillä Tornion- ja Muonionlaaksojen jokivarsilla ja jänkien laidoilla säilyneet kymmenet, ehkä sadatkin tervahautojen jäänteet näyttävät puhuvan tätä väitettä vastaan. Toisaalta tervanpolttokausi on Lapissa voinutkin ajoittua myöhäisemmäksi kuin esim. Pohjanmaalla, jolloin pohjoisemmassa on hautoja voinut myös säilyä enemmän. Muoniossa tervan polton kerrotaan olleen kannattavaa toiseen maailmansotaan saakka, jonka jälkeen sitä on enää poltettu kotitarpeiksi (Sippola - Rauhala 1992: 62) ainakin 1990-luvulle saakka mm. Liepimäjärvellä (Henni ja Esko Lapiniemi).

Viime vuosisadalta alkaen lienevät peräisin myös useat *tammien* eli *patojen* jäänteet, joista monet ovat suhteellisen hyvin säilyneitä, esim. Nivunkijoella (Muonio 134) tai Pakasaivolla (Muonio 80). Ilmeisesti vesiä säännösteltiin niittyheinän kasvattamista ja keruuta varten karjan rehuksi. Toisaalta varsinkin Muonionjokeen laskeviin sivujokiin rakennettiin myös tukinuittotammia (Lehtimäki - Matti 1991: 20). Viime vuosisadalta Muoniosta tunnetaan myös ns. *hurrikaspuita*, useimmiten kaiverrettuja mäntyjä, jollaisia rekisteröitiin Vuontisjoen Uusipalosta (Muonio 189) ja Jerisjärven Matoniemestä (Muonio 173).

Merkittäviä *savottakämppien* komplekseja rekisteröitiin Pakajoelta (Muonio 68), jossa vielä 50-60 vuotta sitten eli 1940-luvulla kämppien lisäksi tiedetään olleen saunat, tallit, muut huoltorakennukset sekä kauppa (tieto Eero Naapanki; ks. myös Sattanen 1997: 203-208 liitteineen). Jo nyt alue oli raunioitunut selvästi arkeologiseksi jäänteeksi - ilmeisesti rakennukset on purettu käyttönsä jälkeen. Joka tapauksessa paikalla on merkkejä jo varhaisemmastakin toiminnasta, kuten tervanpoltosta ja saamelaisasutuksesta. Tätkin vanhempaa savottatraditiota edustanevat Löyttyjoen tukkikämpät (Muonio 103), jotka on rakennettu mahtavista hirsistä. Kalevi Frimanin mukaan nämä saattavat olla peräisin jo viime vuosisadan puolelta, ja Muonionjoen uittojen mainitaankin alkaneen 1870-luvulla (Lehtimäki - Matti 1991: 11). Puutavarayhtiöiden savottojen väitetään kuitenkin alkaneen vasta kuluvan vuosisadan alussa, ja varsinaisten suursavotoiden sijoit-

tuneen viime sodan jälkeiseen aikaan (Sippola - Rauhala 1992: 62-64; vrt. Sattanen 1997: 203-208). Mikäli näin on, niin Löyttyojan kämppien rakennusmateriaali osoittaa alkuperäisen puuston tuhoutuneen täysin n. sadassa vuodessa metsienhakkuun seurauksena. Tukinuittoon liittynyt rakennelma rekisteröitiin myös Kalkinmukasta (Muonio 177), tukkiränni eli Suezin kanava vuodelta 1946, joka kuitenkin säilyneisyytensä vuoksi on (tois- taiseksi vielä) lähinnä rakennushistoriallinen kohde.

Muita historiallisen ajan arkeologisiksi kohteiksi määriteltyjä jäänteitä olivat muu- tamat muut *rakennusten perustat*, *kivikellarit*, useat *niittylatojen rauniot* sekä yksittäi- nen, lähinnä kolarilaiseen perinteeseen kytkeytyvä *kalkinpolttouuni* (ks. Paulaharju 1923: 141-147) Äkässaivolla (Muonio 34), tai Pallaksen tien rakentamisen yhteydessä noin vuon- na 1936 syntyneet rakkakuopat (Muonio 176; tieto Väinö Suosilmä; ks myös Sippola - Rauhala 1992: 70). Myöhäistä vaihetta edustavat myös *toisen maailmansodan jäänteet*, kuten poterot, sirpalesuojat ja pommikuopat, jollaisia tallennettiin useimmiten vanhem- mantyyppisten jäänteiden läheisyydestä (esim. Muonio 45, 180 ja 182). *Myllynpaikkoja* ei tällä kertaa ehditty ottaa rekisteriin, mutta useista on mainintoja muistitietoluettelos- sa.

Historiallisen ajan asutusmerkit hyvin usein limittyvät samoihin löytöpaikkoihin muinaissaamelaisten havaintojen kanssa. Tällaisia tapauksia näyttäisi esiintyvän ainakin 120 rekisteröidyssä kohteessa, joka siis käsittää 55% koko aineistosta. Toisella tavalla, puhtaasti historiallista vaihetta edustavia laajoja kohteita hyväksyttiin mukaan 16 % koko aineistosta (vrt. Korteniemi 1996).

Kuva 8. Metsäaukio - ilmeisesti vanha karjakenttä Kukaslompolonvaarassa (Muonio 107).

Bild 8. En kvadratisk öppning i skogen - sannolikt ett gammalt boskapsfält i Kukaslompolonvaara (Muonio 107).

Tulevaisuudessa olisi historiallisten kohteiden osalta huomioitava puurakenteiden säilyminen: metsissä on maatumassa hyvin tuhoaltista puuarkkitehtuuria. Eniten puurakenteita on säilynyt vanhakantaisissa poronhoitajäänteissä, tukkikämpissä ja tammissa, niittyladoissa sekä kulttipuissa (puuseidat, merkkipetäjät). Näiden osalle tulisi laatia systemaattinen säilyttämis- ja hoitosuunnitelma.

YHTEENVETO – INVENTOINNIN MERKITYKSIÄ

Lähes jokaisella asutulla maankolkalla on oma arkeologinen taustansa, niin myös Muoniolla. Inventoinnin tarkoituksena on ollut avata tietä Muonion esihistorian ja arkeologisen historian tuntemukseen. Tulos on kuitenkin vasta ensimmäinen askel kohti arkeologisen menneisyyden tutkimusta, vaikka inventoinnillakin voidaan hahmottaa karkeaa kuvaa jo kivikauden varhaisimman asutuksen piirteistä, muinaissaamelaisesta perinnöstä ja viimeksi talonpoikien sekä tukkisavotoiden aineellisista jäänteistä. Arkeologiset kohteet kertovat paikallisen kulttuurisen menneisyyden ominaispiirteistä pitkällä aikavälillä, ts. Muoniossakin lähes 10 000 vuoden pituiselta ajalta. Ennen kaikkea muinaismuistot kertovat inhimillisen menneisyyden erilaisuudesta suhteessa meidän aikaamme ja meidän kulttuureihimme.

Inventoinnin tarkoituksena on myös tehdä mahdolliseksi maaperässä säilyneen, inhimillistä menneisyyttä koskevan tiedon säilyminen ja suojelu, sillä kaikki muinaista materiaalista kulttuuria koskeva tieto on ainutlaatuista. Jokaisella jäänteellä on oma yksilöllinen ympäristönsä ja tarinansa. Tämän tiedon säilyminen onnistuu parhaiten silloin, kun kohteet ja niiden sijainti tunnetaan, vaikkakaan kaikkia kohteita ei mahdollisesti koskaan löydetä. Muinaismuistoja koskeva tieto on julkista, jotta sitä voitaisiin hyödyntää myös maankäytön ja rakentamistoiminnan suunnittelussa, sillä näiden toimenpiteiden yhteydessä aina on huomioitava muinaismuistojen lakisääteinen rauhoitus, joka on maanomistussuhteista riippumaton. Muinaismuistot Suomessa ymmärretään yhteisenä kansallisena kulttuuriperintönä, mikä merkitsee sitäkin, että jokaisella on oikeus muokata käsitystään ihmiskunnan tai asuinseutunsa muinaisuudesta arkeologisten primaari-lähteiden, ts. sekä kiinteiden muinaismuistojen että museoissa säilytettävän irtaimen löydöstön perusteella lakisääteisin ehdoin. Näin arkeologinen aineisto voi antaa virikkeitä paikalliselle kulttuuri- ja sivistystyölle sekä mahdollisuuksia esihistoriankirjoituksen kytkemiselle myös paikallisen matkailuelinkeinon ohjelmalveluiden kehittämiseen osaksi syvälle luotaavaa kansainvälistä vuorovaikutusta ja kulttuurivaihtoa.

KIITOKSET

Työ mahdollistui seuraavien tahojen edesauttamana:

Muonio

työvoimatoimisto: Riitta Tolvanen ja Kaisa Mäkelin

koulutoimisto: Kaija Hiilivirta, Liisa Lindgren, Riitta Salmi, Meeri Niemelä, Janne Heikkinen, Anna-Liisa Töyrä

kansalaisopisto: Jouko Laalo

liikuntatoimisto: Heikki Aura, Heikki Kivinen

tekninen toimisto: Leena Iivari

vapaa-ajanlautakunta: Kari Liikavainio

kirjasto: Elli Kangosjärvi

kunnan johto: Aulikki Heinonen

siivoustoimi: Henni Lapinniemi

huolto: Raimo Ylivirta

keskustelut: Hilkka Ukkola, Kirsti Helander-Alahuhta, Elsa Pietikäinen, kansalaisopiston saamen ryhmä 1995-1996

Ennen kaikkea kuitenkin kiitokset kulttuurityöntekijöille Janne Muotkalle ja Mika Poutulle sekä kaikille informanteille (ks. Oksala 1997 liite ii), kuten mm. Vieno Aidantausta, Väinö Suosilmä, Erkki Vuollo ja Urpo Kinunen;

Oulu

Oulun yliopisto: Heli Heinäaho, Pentti Koivunen, Milton Nunez, Merja Makkonen, Jari Okkonen ja Janne Ikäheimo.

Turku

Turun yliopisto: Henrik Asplund

SAMMANFATTNING

FORNTIDEN I MUONIO - INVENTERINGSRESULTAT FRÅN ÅR 1995

Intresset för de östra Torne- och Muonioälvdalarnas förhistoria är en faktor bakom denna undersökning mm. för att kommunerna Muonio, Kolari samt Kittilä hade ända till 1990-talet förblivit de sista oinventerade stora socknar i hela finska Lappland. Samtidigt hade arkeologisk forskning annars på Nordkalotten hela tiden intensifierats. Speciellt bevisade Riksantikvarieämbetets inventering år 1992 i svenska Pajala bristen på jämförande material på andra sidan av riksgränsen. Jag får tacka för den dåtida arbetsgruppen för intresseväckandet till planering av denna undersökningens konkreta förverkligande. Orsaker till arkeologisk inventering är dock inte bara vetenskapliga, utan också samhällsliga, eftersom meningen är ju att producera kunskap om den lagmässiga fridlysningen av alla fornämningar för generalplanering och markanvändning, samt upplysning för lokalhistorisk utbildningsarbete och utvecklingen av kulturturismen. Det djupa syftet av inventeringen har dock varit att nå en allmän översikt över områdets arkeologiska material och förhistoria.

De första uppgifterna om förhistorien i Muonio har dokumenterats år 1901, när folkskolelärare Lauri W. Pääkkönen utförde en kulturvetenskaplig samlingsresa till området. Hans resultat var fem arkeologiska lokaler i kommunen, tre av stenålderstyp, ett metallfynd och en lokal med fasta lämningar och lapptradition. I början av inventeringen år 1995 var 52 lokaler kända från kommunen i Museiverkets kataloger och Nationalmuséets samlingar i Helsingfors. Inventeringen producerade 168 dokumenterade lokaler, därtill 107 traditionsuppgifter, samt 135 karttecken om enstaka anläggningar från historisk tid.

Muonio befinner sig mellan det nordliga barrskogs- och fjällområde, med kännetecknen av höga berg och runda fjäll, rikligt med älvar, sjöar och kärr. Vattenlederna rinner mot väst till Muonioälven. Berggrunden för det mesta består av kvartsitskiffer och granit. För den förhistoriska bebyggelsen betydelsefulla sandåsar befinner sig jämnt över hela socknen.

Arbetet startades med att definiera begreppet fornminne eller lämning, först med hjälp av fornminneslagen. Kort sagt är det fråga om kulturella drag och strukturer i landskapet, som är förorsakade av människor, men nu bejordade, ruinerade och övergivna. Samfundet bakom lokalen vanligtvis inte är känt varken från historiska källor eller från muntlig tradition, eller den forna formen av samfundet inte längre existerar. Lösa fornföremål däremot skall vara minst 100 år gamla markfynd, vilkas ägare man inte känner till. Ett problem var informanternas uppfattningar om en fornlämning, som ofta tolkades vara t.ex. en gammal byggnad. Inventeringen ändå inte rörde sig kvarstående byggnader, eftersom de ingår till byggnadsskyddslagen (1985), och hör till den byggnadshistoriska forskningens område.

Praktiken av arbetet baserar sig på arkiv-, litteratur-, kart-, interview- och terrängsundersökningar, samling av empiriskt material och prov, och framför allt dokumentering av fasta lokaler. Metodologin har delvis baserat sig på kvalitativa principer genom att kritiskt erkänna relativiteten av den subjektivt tolkade empiriska världen, som på sitt sätt definierar objektiviteten av forskningsprocessen. Detta innebär, att genom observering, lyssnande och förnimmande av kontexten och dess kända och analogiskt jämförande kulturella relationer försöker man förstå den forna människas värld och dess meningar. Samtidigt skall man vara kritiskt medveten över att den forna miljön kan märkvärdigt ha avvikit från den nuförtida.

Ett av de viktigaste problem i terrängarbetet är vetenskapsteoretiskt och -filosofiskt av sin karaktär: hurdana observationer i naturmiljön verkligen berättar om verksamheten av forntida människor, och hur kulturella anomalier eller avvikelser skiljer sig från naturfenomen. I Muonios fall löstes problemet genom att acceptera till materialet koncentrationer av flera traditionella drag, som sannolikast påpekar till mänsklig närvaro på platsen under forntiden i de sk. osäkra fall med annars svaga tecken på marken. Detta innebär, att för inventerare inte enbart direkta bevis, utan alla slags möjliga, även osäkra tecken av fornkulturen är betydelsefulla, när syftet och intresset är att finna, bevara och forska fornlämningars mångsidigt varierande kunskap om den mänskliga kulturen. Man måste hela tiden komma ihåg, att arkeologiskt material är fragmentariskt och ofta till och med osäkert antydande av sin grundkaraktär. Bland forskare har oeniga tolkningar förekommit om vad som egentligen är ett fornföremål och vad som inte är det. Debatten har lett mig att precisera vidare definitionen av en artefakt, som jag anser att kunna vara nästan vilken som helst objekt, som man ur dess fyndkontext kan tolka att troligtvis ha varit betydelsefull på medveten nivå för den forntida människan genom styckets egenskaper som form och/eller material. Tillväxtprinciperna av landets offentliga arkeologiska samlingar har bevisat sig vara inkonsekventa, vilket försvårar uppväckande och senare forskning av nya frågor och behandling av nya materialgrupper, som kan representera förut okända lokala särdrag av kulturen. I arbetsrummet långt borta i storstaden glömmar man lätt bort rollen av naturkrafter, som tex. erosion och fossilering, vilka t.o.m. kan kraftigt påverka på stenartefakternas ytor under tusentals år i olika mikroförhållanden. Syftet av inventeringen är ju att föregripa forntidens människors aktiviteter i den nuförtida miljön, därför är alla möjliga hänvisningar till det forna viktiga, eftersom tecken och uppenbarelseformer kan ju variera otaligt. Därför måste man försöka identifiera karaktäristiska drag av de lokala förhistorier i förhållande också till större kultursammanhang. Vill man skapa nya aspekter om forntiden, så räcker det inte till att man dogmatiskt stirrar enbart på de typologiska föremålsserier i skolböckerna. Man skall också kunna observera för forskningstraditionen okonventionella material. Som resultat av inventeringen kan fornfyndena uppdelas i en grov lokalkronologisk ram.

Stenåldern diskuteras under period mellan 8000 - 2000/1000 f.Kr., vilket närmar sig de i sistone kalibrerade värdena. Det är alltså troligt, att de första människorna efter istiden kan ha flyttat hit kanske mellan 8000 - 6000 f.Kr., när marken höll på att

forma sig duglig till att bli bosatt. Det är möjligt, att alldeles den nordöstligaste hörnan av Ancylus-sjön kan under en kort tid ha nått till kommunens sydvästligaste del. Stenåldertypens fynd kommer från höjder mellan 160-300 m ö.h. Det finns tre fyndplatser i byar Aarea och Kihlanki, som kan ha haft anknytning till Ancylus-strandlinjen, av typen är lokalerna välbejordade boplatsvallar. De första människorna kan ha kommit från alla andra håll än sydväst, dit fastalandsisen drog sig. Vid den antagna Ancylus-stranden kan en av de viktigaste resurserna ha varit säl och fisk, dock fynd som skulle antyda till sälben nog saknas från det samlade materialet. - Enligt de typologiska drag i föremålsbeståndet ser det ut, att Jerisjärvi-området i östra delen av kommunen skulle kulturmässigt kunna representera den äldsta bosättningen, t.ex. genom de mesolitiska krumryggade hálmejslar, som hör till den sydfinska Suomusjärvi-stilen. Lite senare anknyts Muonio till den nordbottniska stenåldern med bruk av den relativt lokala grönsten med tillhörande redskap. Inventeringen producerade 75 nya lokaler av stenålderstyp, så finns det nu 100 kända fyndplatser i Muonio från denna period. Dessa omfattar 45 % av det hela inventeringsmaterialet. De fasta fornlämningstyperna är följande:

- a) kvartslokaler
- b) fyndplatser med bearbetade stenartsredskap och avfall
- c) boplatsvallar
- d) härdar
- e) boplatsgropar
- f) koncentrationer av brända stenar
- g) stembrott eller materialförvärvsplatser
- h) en del av fångstgroparna torde höra till stenåldern
- i) en möjlig gravplats.

Dessa typer ofta utgör även kombinationer.

En ny fyndgrupp i kommunen är boplatsvallarna, som dokumenterades från 30 ställen. Hälften av dessa är enstaka, resten vanligast i 2-4 anläggningars grupper. Den största gruppen på östra stranden av Äkäsjärvi består av åtta fördjupningar. De tätaste bosättningsområdena i Muonio under stenåldern enligt denna undersökning verkar ha varit de största sjöområdena i östra och nordliga delar av kommunen samt i den nuförtida kyrkbyn vid storälvstrandens i väster.

Den största delen av redskapsmaterialet består av kvarts. Avslags- och verktygsfynd registrerades från 45 lokaler. Fyndbeståndet kännetecknas även av ringa andel av benfynd, men keramik och hållkonst blev borta från materialet. Heller de sk. kokgropar, som är karaktäristiska till den västra sidan av Muonioälven, observerades här inga.

M e t a l l p e r i o d e n (2000/1500 f.Kr. - 1550 e.Kr.). Av de allmänna förändringarna i den materiella kulturen på Nordkalotten i skiftet av sten- och metallåldern är i Muonio troligtvis bäst synlig bara den antagna intensifieringen av vildrenens gropfångst.

Enligt flera undersökningar skall man också antaga, att rötterna av fynd med samisk karaktär härstammar senast från metallperioderna.

Från denna epok i Muonio kommer två tidigare lösfynd från kärr, nämligen en sk. bottnisk skida och en sledmed av trä. Ett kärrfynd skänktes till samlingarna genom inventeringen, nämligen två delar av fint bearbetad träskål, som ändå ännu är odaterad. Metallfynd är också redan tidigare katalogiserade, och de dateras först till vikinga- och korstågstider (800-1300 e.Kr.). De består av yxor, knivar, en pilstpets och en dolk från fyra olika ställen, som alla har också stenålderstradition i närheten av lokalerna. Stilarna på järnföremål riktar sig till kontakterna mot norra Skandinavien.

Grovt till denna periods fasta anläggningar räknades:

- a) fångstgropssystem
- b) sejtor
- c) saivo-vatten (sjöar)
- d) kåtahärdsställen
- e) kåtabottnar
- f) gravplatser
- g) boplatser med samisk (lapp-)tradition
- h) boplatsgropar av 'purnu' -typ
- i) stensättningar.

Före inventeringen kände man till bara två fångstgropssystem från Muonio. Inventeringen producerade 26 nya lokaler. Enstaka gropar och system med färre gropar verkar finnas i sydligare delar av skogsområdet. Tydligt till den fornlapsk eller -samisk tradition tillhörande sejttastenar kände man till från kommunen redan 11 st. före inventeringen. Arbetet producerade en observation till, som sannolikast hör till fångststyrkningstraditionen, och troligtvis hör till typen av sk. fiskestolpar av trä med ett offerhål mot sjön. P.g.a. sitt material är denna säkertligen relativt ung av åldern, även om själva traditionen skulle härstamma redan från metallåldern. En annan trästolpsfynd kommer från gravplatssammanhang enligt en nedskreven traditionsuppgift. Sannolikast representerar denna fynd de flerkantiga minnesstolpar från den tidiga kristliga tiden av samekulturen på området. Denna som lössågad funnen stolpe har sex kanter.

Flera boplatser med stark lapptradition anknyter sig också till fynd av stenålders-typ. Ca. 40 % av hela materialet i kommunen - dock delvis bara grovt daterbart mellan stenåldern och den historiska perioden - kan åtminstone delvis räknas höra till den forna sametraditionen. Även efter nybygget fanns det rikligt av renlappar i Muonio. I slutet av 1700-talet bosatte sig också flera släkter hit som skogslappar, vilka sedan blev bönder och förfinskade senast till början av 1900-talet. Osvarade frågor om Muonios metallålder är:

- 1) Vem/vilka egentligen var lapparna i Muonio före nybygget?
- 2) Hur var de organiserade i sina samfund?

- 3) Hur kan deras levnadssätt jämföras med de lappbysystem, som är kända från grannområdena?
- 4) Hur egentligen skall sameminnen bli daterade i Muonio?
- 5) Vilken roll fick koncessionsrenskötseln senare på området?

Den historiska perioden kan här räknas börja med de första historiska källor, som gäller sjöar med fiskerätt av bönderna från söder i Torneå, Övertorneå och Pello under 1550-talet. Dessa var föregångare av års 1584 Lapplandsgräns norr om den nuförtida kyrkbyn. T.o.m. känner man till en nedskreven tradition från "Kilpamella" om en kamp mellan samer och bönder. De första nybyggare i kommunen anses ha varit lappfogder och birkarlar med namn Olli mellan 1550-1600. De första uppgifterna om fasta bondgårdar kommer ändå först från 1640-talet med bara två hus i hela socken. Från denna tid skulle alltså de äldsta fångstbondekulturens minnen härstamma på samma sätt som sannolikast de flesta kvarliggande ålderdomliga samiska renskötselslämningar med trästrukturer, som t.ex. mjölkningsgårdar av vajor. Gammal typs bostadslämningar från denna period är även de talrikt förekommande fyrkantiga hyddbottnar med en kallmurad ugnshög i hörnan. Man känner till också ett par uppgifter om rökstugor med spisen mitt på rumsgolvet. Från tjärbränningsperioden, som enligt uppgift blev intensivast i Muonio först under 1800-talet, härstammar ju de tiotal tjärdalar ibland med anläggningar efter jord- eller torvkåtor. Lönsamt var tjärbränningen ända till det andra världskriget och därefter har tjärdalar blivit brända endast för hembehov ända till det pågående decenniet. Flera dammlämningar hade byggts för två olika skäl under denna tid: både för att reglera vatten till att växa och samla ängshö för boskap, eller för virkesflottning, som förekom vid Torne- och Muonioälvar mellan 1870-1970.

De yngsta typs flertaliga anläggningar härstammar från Lapplandskrig mot tyskar år 1945 med olika skyddsdiken samt bomb- och skottgropar vid vägar och broar. Andra mer eller mindre talrika lämningstyper från historisk tid vidare är t.ex. märkta tallar, byggnadsrester, stenkällare, ängsladors rester och kvarnställen. Av hela inventeringsmaterialet blev 16 % dokumenterade enbart från den historiska perioden. Detta gäller alltså de största anläggningar med flera strukturer. Enstaka fynd blev endast nedskrivna på kartor med var sin symbol.

LÄHDELUETTELO

ARKISTOT

- Museovirasto, Arkeologian osasto, topografinen arkisto, Helsinki.
- Museovirasto, Kansatieteen osasto, topografinen arkisto, Helsinki.
- Oulun yliopisto, Arkeologian laboratorio (OY)

Hintikainen, Esa

1989. Muonio 22 Särkijärvi, Tervakuru. Kivikautisen löytöpaikan koekaivaus 1989.

Kotivuori, Hannu

1989. Ylläs-alueen muinaisjäännösten inventointi - tarkastuksia Kittilän, Kolarin ja Muonion kuntien alueella.

Oksala, Hilkka

1997. Muonio - Arkeologinen inventointi 18.4.1995-17.2.1996.

Pääkkönen, Lauri W.

1901. Matkakertomus Muinai- ja kansatieteelliseltä keräysmatkalta kesällä 1901 Tornion, Muonion ja Ounas sekä Kemijokivarilla.

KARTAT

- Topografikarttalehdet 1:20 000. Maanmittaushallitus. Helsinki 1968-1969.
- Peruskarttalehdet 1:20 000. Maastokartasto, Maanmittaushallitus. Helsinki 1984.
- Suomen tiekartta GT 16 1:200000. Karttakeskus. Helsinki 1991.
- Ulkoilukartat 1:50 000. Karttakeskus, Helsinki:
  - Pallas-Olos (1993)
  - Ylläs-Levi (1993)
- Suomen geologinen yleiskartta (Geological Survey):
  - Kivilajikartta Muonio (lehti B7), 1:400000. Helsinki 1936/1977.
  - Maaperäkartta N:o 27 Kittilä, 1:400000. Helsinki 1964.

LAIT

- Muinaismuistolaki 17.6.1963/295. 1963
- Rakennussuojelulaki 18.1.1985/60 - HE:45/1983. 1985.

KIRJALLISUUS

Aidantausta, Vieno

1997. *Väylä ja kylä*. Kolari/Tornio.

Alasuutari, Pertti

1994. *Laadullinen tutkimus*. Tampere.

Algotsson, Åsa

1994. *Merasjärvi och Erkheikki/Juhonpieti. Boplatssområden i inlandsmiljö. Arkeologisk delundersökning 1993*. Rapport från projektet "Samhälle och bebyggelse i östra Norrbotten under neolitikum och äldre bronsålder". Umeå Universitet, Institutionen för arkeologi.

Appelgren, Hjalmar

1881. Muinaisjäänöksiä ja Tarinoita Kemin kihlakunnan itäisissä osissa. *Luetteloja Suomen Muinaisjäänöksistä VI/1*. Suomen Muinaismuisto-yhdistys. Helsinki.

Aronsson, Kjell-Åke

1991. Forest Reindeer Herding A.D. 1-1800. *Archaeology and Environment* 10. University of Umeå Department of Archaeology.

Baudou, Evert

1992. Norrlands forntid - ett historiskt perspektiv. Wiken.

Bowman, Sheridan

1990. *Radiocarbon Dating*. Interpreting the Past. The British Museum Publications. London.

Broadbent, Noel D.

1979. Coastal Resources and Settlement Stability. A Critical Study of a Mesolithic Site Complex in Northern Sweden. *Archaeological Studies* Uppsala University Institute of North European Archaeology. *Aun* 3. Uppsala.

1990. Use of Lichenometric and Weathering Rates for Dating. *Norwegian Archaeological Review* 23, 3-8.

Carpelan, Christian

1967. Juikenttä. En sameboplat från järnåldern och medeltid. *Norrboten* 1967.

1976. Nordfinska kåtabottnar från förhistorisk och historisk tid. *Iskos* 1.
1994. Katsaus saamelaistumisen varhaisvaiheisiin. *Johdatus saamen-
tutkimukseen*. Toim. Ulla-Maija Kulonen, Juha Pentikäinen ja Irja
Seurujärvi-Kari. *Tietolipas* 131 SKS. Pieksämäki, 13-42.
1996. Mikä on alkuperämme? *Hiidenkivi* 4/96, 10-14.
1998. Arkeologinen näkökulma Fennoskandian varhaisasutukseen ja
uralilaisten juuriin. *Kaltio* 1/98, 10-13.

Davies, Karen - Esseveld, Johanna

1989. *Kvalitativ kvinnoforskning*. Stockholm.

Engblom, Leena

1992. Tervolan punamultahaudat. *Kentältä poimittua*. Museovirasto Esi-
historian toimisto Julkaisu 2, 50-57.

Hakala, Antero

1997. Origin and prehistory of the Fennoscandian reindeer with reference
to the taxonomy and background in glacial Europe. Varhain pohjoisessa.
Maa - The Land. *Helsinki papers in archaeology* 10, 59-80.

Halinen, Petri

1994. Peuran kuoppapyynti Lapissa. *Raito* 2/94, 2-4.
1995. *Ounasjärven alueen esihistoriallisten peuranpyytäjyhteisöjen asutus-
mallit*. Lisensiaattitutkimus. Helsingin yliopisto, Arkeologian laitos.
(Painamaton).

Halinen et al.

1996. Teemanumero asumuspainanteista. *Muinaistutkija* 1/96.

Hamari, Pirjo

1996. Suorakaiteen muotoiset kivilatomukset Pohjois-Suomessa. *Kentäl-
tä poimittua* 3. Museoviraston Arkeologian osaston julkaisuja 6, 46-58.

Harding, Sandra

1987. Introduction. Is there a feminist method? *Feminism and methodology*.
Ed. by Sandra Harding. Bloomington and Indianapolis, 1-14.

Hicks, Sheila - Hyvärinen, Hannu

1997. The vegetation history of Northern Finland. Varhain pohjoisessa.
Maa - The Land. *Helsinki Papers in Archaeology* 10, 25-34.

Holm, Lena

1991. The Use of Stone and Hunting of Reindeer. *Archaeology and Environment* 12. University of Umeå Department of Archaeology.

Holmberg, Uno

1987. Lapparnas religion. *Uppsala Multiethnic Papers* 10. Centre for multiethnic research. Uppsala University - Faculty of Arts.

Huurre, Matti

1983. Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin esihistoria. *Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin historia* I. Kuusamo.

1986. The eastern contacts of northern Fennoscandia in the Bronze Age. *Fennoscandia archaeologica* III, 51-58.

Hyvärinen, Hannu

1997. The Fennoscandian Ice Sheet and the Deglaciation History of Lapland. Varhain pohjoisessa. Maa - the Land. *Helsinki Papers in Archaeology* 10, 19-24.

Itkonen, T. I

1947. Muinaisuuksia ja -jalaksia VII. *Suomen Museo* LIII, 47-55.

1948/84. *Suomen lappalaiset vuoteen 1945*. I-II. (2. painos). Porvoo.

Karman, Jorma

1993. Kivikauden ihminen - arkeologinen täydennys. *Tornionlaakson historia II. 1600-luvulta vuoteen 1809*. Toim. Olof Hederyd - Yrjö Alamäki. Jyväskylä, 381-388.

Kivinen, Olli

1982. Keimiöniemi. Rantakaava ja alueen kehittämissuunnitelma. Helsinki.

Klang, Lennart

1988. Stenåldersbyar i Tornedalen. *Populär Arkeologi* 6/1, 15-19.

1989. Det förhistoriska kulturlandskapet i östra Norrbotten. *Arkeologi i Sverige* 1986, 147-191.

Knutsson, Kjell

1988. Making and using stone tools. The analysis of the lithic assemblages from Middle Neolithic sites with flint in Västerbotten, northern Sweden. *Aun* 11. Societas Archaeologica Upsaliensis. Uppsala.

Koivunen, Pentti

1991. Suomen Tornionlaakson esihistoriaa. *Tornionlaakson historia I. Jääkaudelta 1600-luvulle*. Malung, 101-159.

Korteniemi, Ismo

1992. *Peurahautojen ajoitus ja sijainti Tornion-laaksossa ja Pohjois-Pohjanmaalla*. Oulun Yliopisto, Maantieteen laitos. (Painamaton).

1995. Maannostutkimuksesta kasvillisuusanalyysiin - luonnontieteen metodeja inventointitutkimukseen. *Muinaistutkija* 3/95, 10-14.

Korteniemi, Markku

1987. Pellon muinaisjäänteistä. *Tornionlaakson vuosikirja* 1987, 55-93.

1990. *Lapinhaudat ja hautapyynti Tengeliön vesistön yläosassa. Kulttuurihistoriallinen ja topografinen tutkimus*. Yleisen historian lisensiaatin-tutkimus. Oulun yliopisto. Historian laitos 14.5.1990. (Painamaton).

1991. Jälkiä hirvieläinten aita- ja ajopyynnistä. *Faravid* XV, 165-179.

1996. Muinaisjäännöksen kriteereistä metsäalueella. *Muinaistutkija* 3/96, 39-42.

Kostet, Juhani

1982. Kuvia kokoelmista II. *Piirteitä Länsipohjan Esihistoriasta*. Tornio.

Kotivuori, Hannu

1993. Kivikauden asumuksia Peräpohjolassa. Selviytyjät. Näyttely pohjoisen ihmisen sitkeydestä. *Lapin maakuntamuseon julkaisuja* 7, 120-160.

Kotivuori, Hannu - Torvinen, Markku

1993. *Tunturi-Lapin kiinteät muinaisjäännökset*. Lapin seutukaavaliitto. Julkaisu 130. Sarja A. Rovaniemi.

Krohn, Julius

1894. Suomen suvun pakanallinen jumalanpalvelus. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia* 83 osa I. Helsinki.

Lehtimäki, Seppo - Matti, Bengt (toim.)

1991. *Häntä tulee! Rumpan kommer! Tornionlaakson uittojätkien kertomuksia*. Kalix.

Leppäaho, Jorma

1935. Ns. "lapinpattahat". *Kotiseutu* 1. vihko, 38-49.

1937. Savukosken Mukkalan lappalaiskalmisto. *Kotiseutu* 1. vihko, 134-144.

Loeffler, David - Westfal, Ulf

1985. A Well-preserved Stone Age Dwelling Site. Preliminary Presentation of the Investigations at Vuollerim, Lapland, Sweden. *Archaeology and Environment* 4, 425-434.

Lundberg, Åsa

1985. "Villages" in the Inland of Northern Sweden 5000 Years ago. *Archaeology and Environment* 4, 293-301.

Lundholm, Kjell

1991. Ruotsin Tornionlaakson esihistoriaa. *Tornionlaakson historia I. Jääkaudelta 1600-luvulle*. Toim. Olof Hederyd - Yrjö Alamäki - Matti Kenttä. Malung. 45-100.

Manker, Ernst

1934. *Rajden går. Skogslapparna i Vittangi skildrade i ord och bild*. Stockholm.

1968. Skogslapparna i Sverige. Fältanteckningar. *Nordiska Museet: Acta Lapponica XVIII*. Stockholm/Uppsala.

Manner, Raimo - Tervo, Tapani

1988. *Lapin geologiaa hiekkarannoista tuntureiksi tulivuorista tasangoiksi mannerjäätiköstä maaperäksi*. Rovaniemi.

Moberg, Carl Axel

1955. Studier i bottnisk stenålder I-V. *KVHAA Handlingar. Antikvariska Serien* 3. Stockholm.

Moisanen, Jukka

1992. Yllästievan liedet. *Kentältä poimittua*. Museovirasto Esihistorian toimisto Julkaisu 2, 45-49.

Nunez, Milton

1997. Finlands Settling Model Revisited. Varhain pohjoisessa. Maa - The Land. *Helsinki Papers in Archaeology* 10, 93-102.

Okkonen, Jari - Petäjä-Ronkainen, Anne

1996. Geokemiallisia havaintoja Kemijokivarren kivikautisista asumuspainanteista. *Meteli. Oulun yliopiston arkeologian laboratorion tutkimusraportti* 10.

Oksala, Hilkka

1990. Inarin Siuttavaaran arvoitus. *Raito* 1/90, 34-41.
1994. Arkeologisia kenttätöitä Ruotsin Pajalassa 1992-93. *Tornionlaakson vuosikirja* 1994, 229-240.
1995. Kivikauden pohjoiset ihmisyhteisöt vieraina kulttuureina - tutkijan ja esihistoriallisen tutkimus aiheen välisistä vuorovaikutuksista. *Muinaistutkija* 3/95, 3-9.
1996. Pohjoisen etniset menneisyydet ja arkeologian tutkimusetiikka. *Kaltio* 6/96, 160-161.

Olsen, Björn

1994. *Bosetning og samfunn i Finnmarks forhistorie*. Oslo.

Paulaharju, Samuli

- 1922 (1977). *Lapin muisteluksia*. Helsinki.
1923. *Vanhaa Lappia ja Peräpohjaa*. Helsinki.
1932. Seitoja ja seidan palvontaa. *Suomi* 5/15/III, 1-54.

Ratia, Aatto - Gehör, Seppo

1985. *Jokamiehen kiviopas*. Espoo.

Räihälä, Oili

1997. Kuoppatalon "merkitys". *Muinaistutkija* 4/97, 37-44.

Saarnisto, Matti

1981. Holocene emergence history and stratigraphy in the area north of the Gulf of Bothnia. *Annales Academiae Scientiarum Fennicae*, Series A, III Geologica-geographica 130. Helsinki.
1991. Tornionlaakson geologiset kehitysvaiheet. *Tornionlaakson historia I. Jääkaudelta 1600-luvulle*. Toim. Olof Hederyd - Yrjö Alamäki - Matti Kenttä. Malung, 11-44.

Sattanen, Sisko

1997. *Muonio muuttui 1945-1995. Tuhkasta reaaliaikaan*. Muonio.

Schanche, Kjersti

1992. Den funntomme perioden. Nord-Troms og Finnmark i det første årtusen e.Kr. *FOK-programmets skriftserie* 2. Norges Allmenvitenskapelige Forskningsråd. Oslo.
1994. *Gressbakkentuftene i Varanger. Boliger og sosial struktur rundt 2000 f. Kr.* Institutt for samfunnsvitenskap. Universitetet i Tromsø.

Schulz, Hans-Peter

1996. Pioneerit pohjoisessa. Suomen varhaimmesoliittinen asutus arkeologisen aineiston valossa. *Suomen museo* 1996, 5-44.

Simonsen, Povl

1979. Juntavadda og Assebakte. To utgravninger på Finnmarksvidda. *Acta Borealia B. Humaniora* 17.

Sippola, Anna-Liisa - Rauhala, Jukka-Pekka

1992. Acerbin keinosta Jerisjärven tielle: Pallas-Ounastunturin kansallispuiston historiaa. *Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja* 410.

Sohlström, Beatrice

1992. *En stenåldershydda - en bosättningsanalys*. Kentältä poimittua. Museovirasto Esihistorian toimisto Julkaisu 2, 27-38.

Sturk, Bror-Tommy

1992. *Saivaara. En fornlämningslokal med boplatsvallar och boplatsgropar från kamkeramisk tid, i nedre Tornedalen*. C1 uppsats Arkeologi. Umeå universitet Institutionen för arkeologi.

Teerijoki, Ilkka

1993. Maatalouselinkeinot ja maatalouspolitiikka. *Tornionlaakson historia II 1600-luvulta vuoteen 1809*. Toim. Olof Hederyd - Yrjö Alamäki. Jyväskylä, 70-97.

Ukkonen, Pirkko

1997. Pohjois-Suomen eläimistön historiaa. Varhain pohjoisessa. Maa - The Land. *Helsinki Papers in Archaeology* 10, 49-58.

Vahtola, Jouko

1990. Nimistöntutkimus ja Pohjois-Suomen varhaishistoria. *Sukuviesti*. Sukumme eilen ja tänään 2/90, 8-12.

1991a. Kansojen moninaisuus, 179-211.

1991b. Jokilaakson kylät ja yhteiskunta, 225-256.

1991c. Tornion Lapin saamelaiset, 257-265. *Tornionlaakson historia I. Jääkaudelta 1600-luvulle*. Malung, 179-265.

Wahlberg, Erik

1963. Finska ortnamn i norra Sverige. Förberedande studier med introduktion till utforskningen av ortnamnen i Torne älvdal med angränsande områden. *Tornedalia* 2. 1963. Luleå/Uppsala.

Wylie, Alison

1992. The interplay of evidential constraints and political interests: Recent archaeological research on gender. *American Antiquity* 57/1, 15-35.

Äyräpää, Aarne

1931. Lapin kihlakunta. Muonio. Muinaismuistoja. *Suomenmaa. Maantieteellis-taloudellinen ja historiallinen tietokirja* IX:2. Toim. J.E. Rosberg, Kaarlo Hildén ja Erkki Mikkola. Porvoo, 244-245.

Oulun yliopiston arkeologian laboratorion tutkimusraportteja

1. E. Jarva & J. Okkonen 1991, *lin Olhavan Hiidenkankaan arkeologiset kaivaukset 1990.*
2. A. Forss, J. Itäpalo & E. Jarva 1991, *Saloisten Tervakankaan rautakautisen kalmiston tutkimus 1990.*
3. K. Paavola 1991, *Hailuodon kirkon arkeologiset tutkimukset vuosina 1985-1987.*
4. P. Koivunen & J. Okkonen 1992, *Raahen Kettukankaan muinaisjäännösalue.*
5. S. Eskola & T. Ylimaunu 1993, *Kemin Länkimaan rautakautisen kalmiston ja asuinpaikan tutkimus 1992.*
6. M. Korteniemi 1993, *Turtolan koulun tontin kivikautisen asuinpaikan koekaivaus 1990.*
7. P. Krankka 1993, *Kemin Itärovan rautakautisen kalmiston tutkimus 1992.*
8. J. Okkonen 1993, *Keminmaan Kiimamaan röykkiö- ja asuinpaikkakohteen arkeologiset tutkimukset 1992.*
9. P. Koivunen & M. Sarkkinen 1994, *Haukiputaan Kellon historiallisen ajan arkeologinen tutkimus 1990-1991.*
10. J. Okkonen & A. Petäjä-Ronkainen 1996, *Geokemiallisia havaintoja Kemijokivarren kivikautisista asumuspainanteista.*
11. J.-P. Joonas, E. Ojanlatva, K. Paavola, S. Pöppönen, E. Tikka, O. Tuovinen 1997, *Kempeleen kirkkohaudat.*
12. *Arkeologiset kaivaukset Kemin seudulla vuonna 1995.* 1997.
13. *Haukiputaan kirkkohaudat.* 1997.
14. *Keminmaan kirkkohaudat.* 1997.
15. J. Alakärppä, J. Ikäheimo & E. Ojanlatva, *Oulun Peurasuo 1997 - Myöhäskivikautisen asuinpaikanteen kaivaustutkimus.* 1998.
16. P. Koivunen & M. Makkonen, *Yli-lin Kierikin Kuuselankankaan kaivaukset 1993-1994.* 1998.
17. H. Oksala, *Muinainen Muonio - inventointituloksia vuodelta 1995.* 2000.

